

תא שמע

מחקרים במדעי היהדות
לזכרו של ישראל מ' תא-שמע

כרך ב

בעריכת

אברהם (רמי) ריינר

משה אידל   משה הלברטל   יוסף הקר
אפרים קנרפוגל   אלחנן ריינר

הוצאת תבונות – מכללת הרצוג

אלון שבות

תשע"ב

בנימין ריצ'לר

כתבי היד של תוספות על התלמוד

בסיומה של ההרצאה שנשא בקונגרס העולמי השלושה עשר למדעי היהדות בשנת 2001 על "בעלי התוספות לפרופ' אורבך, חמישים שנה להופעתו", הציע פרופ' ישראל תא-שמע ז"ל לחוקרים במדעי היהדות להוציא לאור מהדורה חדשה ומעודכנת של הספר שתנצל את כל כתבי היד ובמיוחד את כתבי היד הקטועים והפרגמנטים שנתגלו בשנים האחרונות בספריות ובארכיונים באירופה. כדבריו: "כתבי-היד הרבים שנזכרו במהדורה השנייה של הספר הם בדרך-כלל כתבי-יד שלמים, מלאים או חלקיים, שרבים מהם כבר ראו אור בימים ההם, בעיקר על-ידי רבנים ותלמידי-חכמים בני ישיבות בארץ ובארצות הברית, שמיהרו לנצל את יתרונות הצילום [מאוצרות המכון לתצלומי כתבי היד העבריים בספרייה הלאומית בירושלים] הקל והנוח ולפרסם ספרים. מהדירים אלו דילגו בדרך-כלל על כתבי-יד קטועים, פרגמנטים עלובים של שניים-שלושה דפים המועתקים בשולי כתבי-יד שונים ובהם טמונים מפתחות חשובים ביותר לחקר התוספות... מהדורה שלישית של ספר בעלי התוספות תהיה אפוא מבוססת על חומר שייאסף ממקורות אלו ודומיהם".¹

כשלב מוקדם להגשמת שאיפה זו אנו מגישים רשימה של כל כתבי היד של התוספות, מה'תוספות שלנו' שנדפסו על הדף בדפוסים ועד לתוספות הרא"ש. נרשמו כאן קרוב לשלוש מאות כתבי יד וקטעים כתובי יד, ורק כארבעים מהם נרשמו בספר בעלי התוספות. לא כללנו ברשימה זו תוספות מאוחרות כמו תוספות גורניש, ולא התוספות על הרי"ף שהן מקוצרות ונמצאות ביותר מעשרים כתבי יד, וגם לא העתקים מאוחרים של התלמוד עם תוספות ורש"י שבלי ספק הועתקו מהדפוסים. "המושג גפ"ת – גמרא, פירוש תוספות – יש בו משום ציון מובהק למקומן של התוספות וערכן בלימוד התורה. הגמרא, פירוש רש"י והתוספות היו לחטיבה אחת של לימוד, לחוט המשולש, שקשר את כל לומדי התורה ואת כל בית ישראל בכל מקום ומקום במשך דורות רבים".² מפליא אפוא שמספר כתבי היד של התוספות שלנו ששרד הוא כל כך קטן. התלמוד הבבלי כולל שלושים ושבע מסכתות, אך שרדו כתבי יד שלמים, או המחזיקים לפחות פרק אחד של תוספות, לשלוש עשרה

1. ההרצאה פורסמה במדעי היהדות מא (תשס"ב), עמ' 37-43.

2. א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תש"ם, עמ' 17.

מסכתות בלבד.³ קטעים קטנים מהתוספות שרדו לארבע מסכתות נוספות.⁴ לעשר מסכתות לא שרדו אפילו קטע קטן של תוספות שלנו וגם לא של שום קובץ תוספות אחר.⁵ מיעוט כזה של עותקים של חיבור שנלמד ברוב בתי המדרש באשכנז ובארצות אחרות במשך דורות – אומר דרשני. אנו יכולים רק לשער השערות למה שרדו כל כך מעט עותקים של תוספות. קל להסביר את מיעוט מספרם של כתבי היד של תוספות על מסכתות שמיעטו ללמוד אותן, כגון רוב סדר קדשים, אבל איך נסביר את היעדרם של כתבי יד של תוספות למסכתות מגילה, ראש השנה, קידושין, סנהדרין ומסכתות אחרות בסדר מועד וסדר נשים? לעומת זאת, למה נמצאים שבעה כתבי יד למסכת חולין וחמישה למסכת יבמות? אפשר לשער שאחרי שנדפסה מהדורת התלמוד עם רש"י ותוספות, בתחילת המאה הט"ז, לא נמצא מי שיעיין בכתבי היד של תוספות. לפני עידן הדפוס נאלץ הלומד להכיר את הגמרא על פה כדי להתמצא בכתבי היד של התוספות או לעיין בו בזמן בשני ספרים, אחד של התלמוד ואחד של התוספות. היתרון של הדפוס הוא שהתוספות מודפסות על הדף. ייתכן שכאשר התפשטו המהדורות הנדפסות של התלמוד, לא נמצא שימוש לכרכים של תוספות בכתב יד, שרובם היו עתיקים ובלויים והיו בלי הוד וכלי הדר, ומהר מאוד מצאו את דרכם לגניזה או נמכרו למוכרי קלף כדי לשמש כחומר לכריכת ספרים. סיבה אפשרית נוספת להתמעטות של כתבי יד של תוספות הייתה החרמתם על ידי האינקוויזיציה יחד עם כרכי התלמוד באמצע המאה הט"ז באיטליה.⁶ סקירה של כתבי היד של התוספות שלנו מלמדת, שמתוך כמאה העותקים ששרדו (כולל הקטעים), שישה עשר נכתבו לצד הטקסט של התלמוד עם פירוש רש"י בפורמט דומה לדף הנדפס.⁷

לעומת המיעוט של עותקים של תוספות שלנו ששרדו בכתבי היד (41 ועוד 62 קטעים), נמצאת בידינו כמות גדולה יחסית של תוספות הרא"ש (75, רובם שלמים) ותוספות ר' פרץ (32, רובם שלמים).⁸ מסתבר, שתוספות אלו נלמדו יותר בספרד,

3. ברכות, שבת, עירובין, פסחים, סוכה, ביצה, יבמות, גטין, בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא, שבועות וחולין.
4. כתובות, נזיר, קידושין ונידה.
5. תענית, עדויות, מנחות, ערכין, תמורה, כריתות, מעילה, תמיד, מידות וקנים.
6. באחד מכתבי היד שבו הועתקו תוספות על שמונה מסכתות שונות, כתב יד פרמה 325 Parm. (מס' 14, 28, 41, 129, 205, 223, 253 ברשימה), כתב יד שנכתב באיטליה בשנת 1473, 'תוקן' הקולופון על ידי אחד הבעלים, ובמקום "תוספות מחולין" כתב "פירוש רש"י מחולין על הרי"ף". ספרי הרי"ף לא הוחרמו על ידי האינקוויזיציה האיטלקית. שמא זוהי הקולופון כדי להטעות את פקידי הכנסייה ומסיבה זו שרד כתב יד זה באיטליה?
7. ראו מספרים 15, 17, 31, 32, 44, 89, 97, 128, 145, 161, 162, 186, 188, 210, 265, 273, ברשימת כתבי היד להלן. בספר בעלי התוספות, עמ' 29, כתב א"א אורבך: "מעטים כתבי" של התלמוד, שהתוספות נכתבו על גליונותיהם", והוא מונה רק שש דוגמות.
8. המספרים מתייחסים ליחידות ולא לכתבי היד. לדוגמה, אם בכתב יד אחד נעתקו תוספות לחמש מסכתות, אנו מונים חמש יחידות.

ואחרי הגירוש, בקהילות שבהן התיישבו גולי ספרד. כיוון שתוספות אלו לא נדפסו עד המאה הי"ח – ורובן נדפסו מאוחר יותר – הכרחי היה לשמור את כתבי היד שהובאו מספרד על ידי הגולים ולהעתיקם מחדש. אנו יכולים להצביע על 'מפעל' של העתקת תוספות הרא"ש, תוספות ר' פרץ ואחרות בבתי מדרש בקהיר סביב שנת ש"כ.⁹ נראה שבספרד היו בתי מדרש שנהגו ללמוד תלמוד עם פירוש רש"י ותוספות הרא"ש. כתב יד מוסקבה 594 נכתב כנראה בספרד לפני הגירוש וכולל מסכת יבמות עם פירוש רש"י ותוספות הרא"ש בגליונות בפורמט של התלמוד הנדפס.

כמעט כל העותקים של תוספות שלנו נכתבו בכתיבה אשכנזית. רוב העותקים של תוספות שנן נכתבו גם הם בכתיבה אשכנזית, אבל יש עותקים מהם גם בכתיבות ספרדיות. תוספות ר' פרץ נכתבו הן בכתיבות אשכנזיות הן בכתיבות ספרדיות, איטלקיות ומזרחיות. כל חמישה עשר העותקים של תוספות ר' פרץ למסכת בבא קמא וארבעת העותקים של תוספות אלו למסכת בבא מציעא נכתבו בכתיבות ספרדיות מטיפוסים שונים, וכמעט כולם מאוחרים לדפוסים הראשונים של התלמוד. רוב כתבי היד של תוספות הרא"ש הועתקו במזרח או באימפריה התורכית בכתיבתם של בני המקום.

מטרתנו במאמר זה היא לפרוס לפני החוקר את אוצר כתבי היד של ספרות התוספות. לא התעמקנו בנוסחאות של כתבי היד ולא השוונו את כתבי היד זה לזה או לדפוס באופן מעמיק. כוונתנו הייתה רק להכין את הקרקע לחוקרים ולתלמידי חכמים הרוצים להדיר את התוספות או לבדוק את הנוסחאות שלהן. כללנו ברשימה את כל כתבי היד שתצלומיהם נמצאים במכון לתצלומי כתבי היד העבריים בספרייה הלאומית בירושלים או שנזכרו בקטלוגים ובמקורות ביבליוגרפיים אחרים. יש להניח שיימצאו קטעים נוספים בתוך כריכות ספרים בספריות ובארכיונים ברחבי העולם, ואולי אף יתגלו כתבי יד שלמים באוספים שטרם נחקרו. אין זו תקווה שווא. תוך כדי הכנת רשימה זו הגיע לידי תצלום של כתב יד של תוספות חולין שהגיע אלי משם לשוק הספרים לאחרונה.¹⁰

רשימת כתבי היד מסודרת לפי סדר הש"ס. לכל מסכת נרשמו תחילה כתבי היד השלמים או החלקיים בסדר כרונולוגי של שנת העתקתם, ואחריהם הקטעים שאינם מחזיקים יותר מתריסר דפים. בכל ערך נרשמו גם אומדן של שנת ההעתקה וסוג הכתיבה וכן מספר הסרט במכון לתצלומי כתבי היד העבריים (ס'), מספר הפוטוסטט (פ') אם הוא קיים, או מספר הצילום הדיגיטלי (CD או MSS-D).

9. השוו מס' 3, 9, 23, 82, 112, 152, ברשימת כתבי היד.

10. מס' 252 ברשימה זו.

סדר זרעים

ברכות

תוספות

(1) קיימברידג' (מסצ'וסטס), אוניברסיטת הרוורד, ספריית הוטון Ms. Heb. 29, שני דפים שהוצאו מכריכה. ס' 34437. ברכות ג ע"א, ד"ה קשיא דרבי, עד ד ע"א (ניתן לקרוא עד ד"ה בניה זה); יד ע"א, ד"ה ימים שהיחיד. המאה הי"ד-הט"ו, כתיבה ביזנטית. הדפים ניזוקו מחמת הרטיבות והשורות האחרונות בכל עמוד בדף הראשון אינן ניתנות לקריאה.

תוספות ר' יהודה שירליאון

תוספות אלו נדפסו בספר ברכה משולשת, ורשה תרכ"ג, מכתב יד ירושלים שחסרות בו התוספות למסכת ברכות ב ע"א – ח ע"ב, ושנית על ידי נ' זק"ש, תוספות רבנו יהודה שירליאון, ירושלים תשכ"ט-תשל"ב, לפי כתב יד אוקספורד הכולל תוספות למסכת כולה.

(2) פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה MS hebr. oct. 136, דפים א1-101ב (קטלוג רות-פרייס מס' 144). ס' 23154. חסר עד ברכות ריש ד ע"א. המילים הראשונות ששרדו: "פלתי שמופלא בדבריהם". המאה הט"ז, כתיבה אשכנזית. כתב יד פרנקפורט כולל גם תוספות למסכת פסחים (דפים 102-153); קטע מפירוש על פרק שמיני במסכת זבחים (153-155) המיוסד על ספר התרומה, ר' משה מאיוורא ור' פרץ, ונמצא גם בכתב יד של ספר המרדכי, שממנו נדפס על ידי ש' כהן, סיני יא (תש"ב-תש"ג), עמ' רעד-רעז; תוספות ר' פרץ למסכת ביצה (156-176); ותוספות למסכת קידושין (181-262). כתב היד כולל 262 דפים רובם נייר, אך דפים 181-212 הנם קלף. כתב היד נכתב בידי סופרים שונים, שאחד מהם, יעקב, מעתיקם של דפים 102-153, חתם את שמו בדף 155ב. ייתכן שכתב יד אוקספורד, שעליו ייסד הרב זק"ש את מהדורתו, הועתק מכתב יד זה. ראו להלן, מס' 4. בראש כתב היד שתי רשימות בעלים: רפאל נתן רבינוביץ כתב שקיבל את כתב היד במתנה מאת ידידו "מאיר ווילמעסדארפער... פה מינכן ע"ש הגדול תרכ"ו", ושבי"ב בתשרי תרמ"ג מסר אותו "מתנה לידיד נפשי... אברהם מערצבאכר ביום מלאת לו שבעים שנה".

ביבליוגרפיה נוספת: ר"נ רבינוביץ, אוהל אברהם, רשימת הספרים אשר אסף... אברהם מערצבאכער, מינכן 1888, מס' 154; *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums* iv (1876), pp. 208-210

(3) **ירושלים, הספרייה הלאומית 77⁴**, 64 דפים (קטלוג יואל מס' 77).
חסר עד ברכות ח ע"ב. מכתב יד זה נדפסו תוספות רבנו יהודה החסיד בספר ברכה משולשת, ורשה תרכ"ג.
קהיר ש"כ (1559), כתיבה מזרחית.
קולופון: "...היתה השלמת זה הספר ליקר משכיל וחכם הח"ר בצלאל נר"ו [אשכנזי] יום חמישי עשרה ימים לחודש מרחשון שנת חמשת אלפים ושלש מאות ועשרים ליצירה פה מצרים...".

(4) **אוקספורד, ספריית הבודליינה MS Opp. Add. Qu. 129**, דפים א1-א85 (קטלוג נויבאואר מס' 2364). ס' 21428.
על המסכת כולה. יצא לאור מכתב יד זה על ידי נ' זק"ש, תוספות רבנו יהודה שירליאון, ירושלים תשכ"ט-תשל"ב.
סוף המאה הט"ז או תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית.
בסוף כתב היד חתימת הצנזור Girolamo da Durazzano משנת 1640. בדף א86 חתימת הבעלים יאודה זרחיה אזולאי. בחלקו השני של כתב יד זה (ראו להלן) חתימת הבעלים אי"ש גרציאנו.
כתב היד כולל גם תוספות ר' פרץ על מסכת ביצה (א86-א112), תוספות על פסחים (א113-א174) וחידושים על מסכת זבחים פרק שמיני (א174-א175). כתב יד זה וכתב יד Opp. Add. Qu. 130 שנכתב על ידי אותו סופר על נייר דומה כוללים ביחד את כל החיבורים הנמצאים בכתב היד המוקדם פרנקפורט MS hebr. oct. 136, וסביר להניח שהם נעתקו ממנו או ממקור משותף (השוו מס' 2 ברשימה זו).

(5) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 720**, דפים א73-א194 (לפנים – JTS 212). ס' 41410.
על המסכת כולה. בראשו כותרת: "חידושים ממסכת ברכות".
סוף המאה הט"ז או תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית.
בסופו חתימת הצנזור Giovanni Domenico Carretto משנת 1619.
נרשם בקטלוג מוכרי הספרים שוואגר ופרנקל, אוצר כלי חמדה, מס' 39 (1913?), כתב יד מס' 6.

(6) **מנטובה, ספריית הקהילה (שמור בספרייה העירונית) 75**, דפים א1-א68 (קטלוג M. Mortara, *Catalogo dei manoscritti ebraici della Biblioteca della Comunità israelitica di Mantova*, Livorno 1878, no. 75). ס' 861, CD 69.

על המסכת כולה. כותרת: "חידושים ממסכת ברכות". תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית. בסוף החיבור (דף 68א) קולופון המעתיק: "אני שמואל מסקנדיאנו העתקתי החדושין הללו מהעתקה אחרת שהיתה חתומה מיד יואן דומיניקו קריטי [= הצנזור Giovanni Domenico Carretto]. ייתכן שכתב יד זה הועתק מכתב יד ניו-יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 720 (השוו מס' 5). כתב יד ניו-יורק הנזכר נושא את חתימתו של הצנזור דומיניקו קאריטו משנת 1619. בשני כתבי היד כותרת כמעט זהה, ושינויי הנוסח מהנדפס שמצאתי בתחילת המסכת זהים בשני כתבי היד.

(7) סינסינטי, ספריית היברו יוניון קולג' 1098, דף אחד (קטע שהוצא מכריכה). ס' 40286.

ברכות לו ע"ב – לז ע"ב.

המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית. הדף מוכתם וקשה לקריאה במיקרופילם.

תוספות חכמי אנגליה

קרובות לתוספות ר"י שירליאון. רבים מהקטעים חתומים "ר"ם" (= ר' משה ב"ר יום טוב מלונדון). יצא לאור מכתב יד פרמה על ידי י"ל בלאו, ירושלים תש"מ. א"א אורבך ייחס תוספות אלו לחכמי אנגליה במאמרו 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', תפארת ישראל, ספר היוכל לכבוד... ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 3. 'תא-שמע, עלי ספר ה (תשל"ח), עמ' 89-103, מגדיר את תוספות אלו "על רוב חלקיו, המקוריים והשאובים ממקורות קודמים" כ"חיבור צרפתי בן ראשית המאה ה-14, המוקדש לליבון פשט הגמרא על פי פירוש רש"י בדרך לימוד 'מקומית'-טכנית, ובטכניקה של קושיות".

(8) פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618, דפים 1-15 (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוירים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319. כתב היד כולל תוספות על מסכתות ברכות, מגילה, ביצה, פסחים, עבודה זרה, גטין, סנהדרין, נידה, בבא מציעא וקידושין. הסופר הוסיף חומר נוסף בראש מסכת פסחים וגטין, בסוף ביצה, גטין וסנהדרין ועל בבא מציעא (דף 8א) וקידושין (דפים 158א-159א). קטעים מחיבורים אחרים בהלכה הועתקו בדפים אחדים בכתב היד. סוף המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.

כתב היד נכתב בידי שלושה סופרים. הסופר העיקרי העתיק דפים 1-24 ודפים 63א-158א. סופר שני העתיק דפים 25-62 ודפים 160-181. הסופר השלישי העתיק מאוחר יותר דפים 182-197.

תוספות תלמידי ר' פרץ

(9) **אוקספורד, ספריית הבודליינה, Opp. Add. Qu. 138**, דפים 60-1 (קטלוג נויבאואר מס' 2361). ס' 21425.

שרד רק עד ברכות נט. ההמשך חסר בכתב היד.

קהיר שכ"א, כתיבה ספרדית-מזרחית.

ליקוטים מתוספות אלו נדפסו מכתב יד זה על ידי ש' גרינבוים בתוך: שיטה לבעל הצורות על מס' תענית, תל-אביב תש"ל; ומ' הרשלר הדפיס את התוספות בשלמותם בתוך: תוספות רבנו פרץ, ירושלים תשמ"ד; ושלישית בתוך: תוספות רבינו פרץ השלם, ירושלים תשנ"ו.

כתב היד כולל גם שיטות על מסכת ברכות מאת אברהם אשבילי (דפים א61-א162) ויצחק אבוהב (דפים א164-ב272). בסוף כתב היד קולופון: "זאת השיטה נעתקה להנבון ומעולה כה"ר אלעזר מימוני המצרי שנת חמשפתן [!] ושלוש מאות ועשרים ואחר ליציר' פה מצרים העיר הגדולה". אלעזר מימון היה כנראה אחד מנכבדי קהיר באותו זמן. הוא חתום על שטר התקשרות עם יום טוב ׳ן' סיד משנת שכ"ד. שני החתומים היו ממתפללי בית הכנסת של הרב שמואל ׳ן' סיד. השטר פורסם על ידי "מאן, *Texts and Studies*, כרך א, עמ' 472-474. אלעזר מימון הזמין העתקות של חמישה כתבי יד (לכל הפחות), בין השנים ש'-ש"ל, רובם פירושים לתלמוד. בהשוואה לכתבי יד אחרים שנעתקו עבורו ועבור אחרים בקהיר אפשר לזהות את מעתיק כתב יד זה, והוא משה אג"מאן.

תוספות הרא"ש

תוספות הרא"ש על מסכת ברכות נדפסו בספר ברכה משולשת, ורשה תרכ"ג, מתוך כתב יד שהיה ברשותם של זוסמן יעבץ ובנו אברהם. אין אנו יודעים היכן נמצא כתב היד היום. מספר כתבי יד אחרים שהיו ברשות משפחת יעבץ הנזכרת הגיעו לספרייה בבית הכנסת ברחוב טלומצקי בוורשה שהושמדה במלחמה.

(10) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488**, דפים א1-א33. ס' 47719.

המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.

הנוסח בכתב יד זה דומה לנדפס, אך כתב היד שלם יותר. כתב היד מתואר על ידי א' שושנה, במבוא למהדורתו, תוספות הרא"ש על מסכת פסחים, ירושלים תש"ס, עמ' 11-12. בעמ' 13-15 הרב שושנה הדפיס פסקאות מתוספות הרא"ש על מסכת ברכות שהושמטו בספר ברכה משולשת.

סדר מועד

שבת

תוספות

(11) ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 731 (MS 6573), 92 דפים. ס' 41455.

נעתק רק עד שבת קלח ע"א.

המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.

עם גי' [ליונות] והוספות בשוליים בכתיבות שונות, בעיקר בפרקים הראשונים, בין השאר מתוספות ישנים. בדף 44ב הוסיף המעתיק פירוש על שבת נח ע"ב, ד"ה אמר מר ניטלו עינבליהן.

(12) וטיקן, הספרייה האפוסטולית Cod. ebr. 129, דפים 17ב-69א (קטלוג אלוני-לוינגר מס' 129; קטלוג ריצ'לר, וטיקן). ס' 8607.

רק על שבת פרקים א-ב.

לפני קנ"ח (1398), קלף, כתיבה אשכנזית מצפון איטליה.

עם הוספות שהועתקו בגוף התוספות וגיליונות רבים בשוליים בכתיבות שונות, בין השאר מאת "מריש"ל" (= יהודה שיר ליאון) שנדפסו מכתב יד זה על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת עבודה זרה, ניו-יארק תשכ"ט, עמ' שעא-שעב. במהדורתו של ספר הבתים מאת דוד כוכבי, ניו-יורק תשל"ט, עמ' 299-313, הדפיס בלוי גיליונות נוספים מכתב יד זה. א' איינהורן פרסמם מחדש בסוף ספרו תורתן של ראשונים על מסכת שבת, ב (סקווירא תשס"ה).

כתב היד כולל גם פירוש רש"י על מסכת שבת פרקים א-ב בכתיבה שונה (דפים 16א-16ב). המעתיק הראשון, שסימן את אותיות שמו, משה, במקומות אחדים, השלים את פירוש רש"י ביום כ' באייר קנ"ח, והוסיף הערה בסוף כתב היד למחרת, כ"א באייר. נראה שהמעתיק משה השלים את כתב היד שנכתב זמן מה לפניו.

(13) וטיקן, הספרייה האפוסטולית Borg. ebr. 3, 53 דפים שהם 106 עמודים (קטלוג אלוני-לוינגר מס' 739; קטלוג ריצ'לר, וטיקן). ס' 722.

רק עד שבת פא, ד"ה חפי פותחת, וההמשך חסר בכתב היד.

המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

עם השלמות וגיליונות בשוליים בכתיבות שונות.

שם המעתיק, יצחק, מסומן בעמוד 15. בעלים: יוסף בן מרדכי ואברהם בן אליעזר.

(14) **פרמה, ספריית הפלטינה** Parm. 325, דפים 317-ב-347 א (קטלוג טמאני מס' 17; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 734). ס' 27548.
רק עד שבת סד ע"ב, ד"ה רבי ענני ברבי ששון אמר.
רל"ג (1473), כתיבה אשכנזית. נכתב, כנראה, באיטליה.
עם הגהות רבות מאוד בשוליים, רבות מהן חתומות "גיי" (= גיליון). על הגיליונות ראו לעיל מס' 12.

נכתב על ידי מעתיקים שונים, ביניהם שמשון בן שמשון עבור חיים בן יום טוב ויהודה שגרי שכתב דפים 203-ב-224, ודפים 258-ב-280 עבור שמואל, וסיים את חלקו ביום א' בניסן רל"ג.

(15) **גרץ, ספריית האוניברסיטה** Ms. II. 142, דף אחד מתוך כריכה (קטלוג שוורץ, אוסטרייה, כרך ב, עמ' 82 מס' 13). פ' 404/10.
קטע מתוך כריכה מתלמוד בבלי, שבת כח ע"ב – ל ע"א, עם פירוש רש"י ותוספות. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(16) **קרקוב, ספריית האוניברסיטה על שם יגילונסקי** 1323/1, דף אחד שהוצא מכריכה. ס' 41995.
על התחלת מסכת שבת עד ב ע"א, אמצע ד"ה פשט בעה"ב; ה ע"ב, אמצע ד"ה בשלמא עד ו ע"א, קרוב לסוף ד"ה יתר על כן.
המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(17) **בולוניה, ארכיון המדינה** Fr. 523, דף אחד (קטע מתוך כריכה). ס' 47377, פ' 6167.
קטע מתלמוד בבלי עם פירוש רש"י ותוספות בשוליים. התוספות בשוליים הפנימיים. כולל שבת עב ע"א – עג ע"א.
המאה הי"ד (?), כתיבה אשכנזית.
קטעים אחרים מכתב יד זה, ממסכתות עירובין ופסחים, נמצאים בארכיון הנזכר. הקטעים לא הופרדו מהכריכות ורק צד אחד מכל דף צולם.

תוספות שני

(18) **לונדון, הספרייה הבריטית** Add. 26989, דף 12-א-12 ב (קטלוג מרגליות מס' 418). ס' 5678.
קטע על שבת יא-יב. בראש הדף: "תוס' שאנץ". שונה מהתוספות שלנו. רוב הדיבורים חתומים "מ"ר", כלומר "מדברי רבי", או "ר"ת", כלומר "רבנו תם".
המאה הט"ז, כתיבה ספרדית רהוטה.

עותק אחר של תוספות אלו נמצא בכתב יד מוסקבה, גינצבורג 183, דפים 177-178. נראה שאחד מכתבי היד הועתק מהשני או שניהם הועתקו ממקור משותף אחר. נדפסו בסוף תוספות הרא"ש על מסכת שבת במהדורת י"ש לנגה, ירושלים תשכ"ט, ובמקומן על אתר במהדורות של ש' וילמן, ירושלים תשל"א.

(19) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 183**, דפים 177-178. ס' 6863. קטע על שבת יא-יב.

זהה לכתב יד לונדון Add. 26989, וראו תיאורו לעיל. המאה ה"ז, כתיבה איטלקית.

תוספות אחרות

(20) **אולומון, ספריית המדינה 138**, דף אחד שנכרך עם כתב יד 138. ס' 71964. על שבת מח ע"א – נא ע"א. מביא את דברי "ריב"א" (ר' יצחק בן אשר הלוי) כמעט בכל דיבור. דיבורים רבים מסתיימים "ל"ש" (= לא שמעתי) כמו בתוספות ר"י הזקן, אך התוספות שונות אלו מאלו. והשוו גם קטע מהתוספות על מסכת פסחים בכתב יד וינה (מס' 57 ברשימה זו). נדפסו מכתב יד זה על ידי א' שושנה, תוספות ר"י הזקן ותלמידו וראשוני בעלי התוספות על מסכת שבת, ירושלים תשס"ז, עמ' תרסח-תשכד. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

תוספות ר"י הזקן

(21) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 636**, דפים. ס' 43932. תוספות ר"י הזקן וקדמוני בעלי התוספות על מסכת שבת. חסר עד שבת יג. תוספות אלו שונות מהנדפסות. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית. נדפסו מכתב יד זה על ידי א' שושנה, תוספות ר"י הזקן ותלמידו וראשוני בעלי התוספות על מסכת שבת, ירושלים תשס"ז-תשע"א. כתב יד זה מוזכר על ידי D. Holub בכתב העת *Orient* כרך יא (1850), עמ' 556-558. הולוב הנזכר מדווח על כתב יד זה שמצא אצל חברו בווינה.

תוספות הרא"ש

יצאו לאור על ידי י"ש לנגה, ירושלים תשכ"ט, לפי כתבי יד פרמה ולונדון; על ידי ש' וילמן, ירושלים תשל"א, לפי כתבי יד ניו-יורק ומוסקבה 183; ובמהדורה מורחבת על ידי י"ש לנגה, ירושלים תשל"ח, על פי כתב יד ניו-יורק.

(22) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488**, דפים 43א-43ב, 46ב-133ב. ס' 47719.

מקומו של דף 43 בין דפים 59 ו-60.
המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.
במהדורה האקלקטית, תוספות הרא"ש השלם, ירושלים תשנ"ו, נוספו השלמות
אחדות, כנראה מכתב יד זה.

(23) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 828** (לפנים Acc. 0390), 141 דפים. ס' 42231.

שכ"א (1561), כתיבה ספרדית.
שימש יסוד למהדורות ש' וילמן, ירושלים תשל"א, וי"ש לנגה, ירושלים תשל"ח.
לפי לנגה כתב יד זה משקף את הנוסח המקורי השלם של הספר אלא שחלו בו
שיבושים באשמת המעתיק. בכתב היד חסרים שלושה דפים. לפי א' ליברמן, העמק
ב (תשמ"א-תשמ"ד), עמ' כט, אחד הדפים החסרים, ובו התוספות על שבת סא-סג
נמצא בגניזת קהיר, כתב יד קיימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S F4.13 (ס' 18915).
הרב ליברמן פרסם את הדף החסר שם, עמ' ל-לד.
קולופון: "כתבתיה אני הצעיר בנכונות צרפתי למורי ורבי החכם השלם הרב י"א
וסיימתיה ר"ח אב שנת השכ"א". ייתכן שכתב היד הועתק בקהיר, ששם נעתקו
סמוך לשנת שכ"א עותקים שונים של תוספות הרא"ש וחידושים של ראשונים אחרים
(ראה בדברי המבוא למאמר זה). כיוון שדף אחד מכתב יד זה נמצא בגניזת קהיר
סביר להניח שכתב היד כולו היה בזמנו בקהיר ואולי אף הועתק שם.
בעלים: חי משה פיג'וטו (נפטר בארם-צובה, חלב, בשנת תקע"ו).

(24) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2250**, דפים 8א-66א (קטלוג דה-רוסי מס' 1320; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 735). ס' 13414.

המאה הט"ז, כתיבה ספרדית.
כתב יד זה תואר במהדורת י"ש לנגה, ירושלים תשל"ח, עמ' ה-ח. לפי לנגה, כתב
יד זה מכיל נוסח מקוצר של תוספות הרא"ש, ומעתיקו השמיט קטעים שנמצאו
בקובץ תוספות אחר (לא תוספות שלנו) והסתפק ברמיזה ("וכו' בתוספות").

(25) **לונדון, הספרייה הבריטית Add. 26989**, דפים 13-59 (קטלוג מרגליות מס' 418). ס' 5678.

המאה הט"ז, כתיבה מזרחית.
כתב יד זה תואר במהדורת י"ש לנגה, ירושלים תשל"ח, עמ' ה-ח. לפי לנגה, כתב
יד זה מכיל נוסח מקוצר של תוספות הרא"ש, ומעתיקו השמיט קטעים שנמצאו
בתוספות שלנו והסתפק ברמיזה ("וכו' בתוספות").

עותק אחר של תוספות אלו נמצא בכתב יד מוסקבה, אוסף גינצבורג 183, דפים 178-252 (מס' 26 ברשימה זו). נראה שאחד מכתבי היד הועתק מהשני או ששניהם הועתקו ממקור משותף אחר. אוסף אלמנצי 100b.

(26) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 183**, דפים 178-252. ס' 6863. נוסחו זהה לכתב יד לונדון Add. 26989, וראו תיאורו במס' 25 ברשימה זו. המאה הט"ז, כתיבה איטלקית.

(27) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 883**, 3 דפים. ס' 42308. קטע על שבת מא-מד. המאה הט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.

עירובין

תוספות

(28) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 325**, דפים 281-317 א (קטלוג טמאני מס' 17; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 734). ס' 27548. רל"ג (1473), כתיבה אשכנזית. נכתב, כנראה, באיטליה. ראו תיאור פלאוגרפי מלא יותר במס' 14 ברשימה זו.

הגהות רבות מאוד בשוליים, רבות מהן החתומות "גי" (= גליון). בספרו בעלי התוספות, עמ' 607 הערה 45, מביא א"א אורבך כמה גיליונות שהוא העתיק מתוך "קטע של כתב-יד על נייר בן שישה עמודים וחצי" שהשאל לו הרב אסף ז"ל. מסתבר, שהגיליונות הועתקו בשנת תק"א על ידי הרב ידידיה טיאה וייל מתוך כתב יד של תוספות על עירובין פרקים א-ב. אין אנו יודעים היכן נמצא כתב היד שממנו הועתקו הגיליונות. העתקתו של טיאה וייל נמצאת בכתב יד ירושלים, הספרייה הלאומית 1008⁴, והדפים שהראה הרב אסף לפרופ' אורבך שמורים בתוך כתב יד שוקן 19520 (ס' 45431). מרב הגיליונות שבכתב יד זה (Parm. 325) זהים לאלו שהעתיק טיאה וייל. הגיליונות נדפסו מתוך כתב יד ירושלים בכרם שלמה ה (תשמ"ב), קונטרס ז, עמ' ז-יג.

(29) **פוראו, ספריית המנזר [2]**, 4 דפים (קטלוג שוורץ, אוסטרליה, כרך ב, עמ' 103, מס' 130). פ' 2172/2.

תוספות על עירובין ג ע"ב – ו ע"ב (קטעים קטנים).

המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

חלק מהתוספות זהות לתוספות המודפסות, בשינויי נוסח, אך נוספו גם תוספות שלא נדפסו, ואחדים מהדיבורים שונים מאוד מהנדפס. במקום אחד חתום "ריצב"א.

שרידים של ארבעה דפים שנחתכו לרוחב ושימשו לרפד כריכה. רק כשמונה עד שלוש עשרה השורות הראשונות של כל עמוד שרדו.

(30) **וירצבורג, ספריית הבישופות 65**, דף אחד מתוך כריכה. MSS-D 844. תוספות על עירובין כח-כט.

המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.
הערות (גיליונות) בשוליים המסומנות "גי".

(31) **בולוניה, ארכיון המדינה Fr. 518**, דף אחד, קטע מתוך כריכה. ס' 47377, פ' 6167.

קטע מתלמוד בבלי עם פירוש רש"י ותוספות בשוליים. התוספות בשוליים הפנימיים. כולל עירובין צט ע"ב – קא ע"א.
המאה הי"ד (?), כתיבה אשכנזית.
קטעים אחרים מכתב יד זה, ממסכתות שבת ופסחים, נמצאים בארכיון הנזכר. הקטעים לא הופרדו מהכריכות ורק צד אחד מכל דף צולם.

(32) **קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Oo.6.64**, דף אחד בראש כתב היד (קטלוג רייף מס' 271 SCR). ס' 16280.

קטע מתוך כריכה, שנכרך עם כתב היד ובו עמוד אחד מתלמוד בבלי עירובין נו ע"א עם פירוש רש"י ותוספות בשוליים. נשאר שריד בלבד, מטושטש מאוד ובלתי שלם של התוספות המתחילות "ואין בין תקופה לתקופה".
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(33) **מינכן, ספריית מדינת בווריה Germ. 662**, 2 דפים. קטעים מתוך כריכה, מטושטשים מאוד. פ' 4971.

תוספות על עירובין יא ע"א, ד"ה אילימא בעשר, עד יב ע"ב, ד"ה ובתים וחצירות פתוחים לתוכו; כב ע"א, ד"ה הא א"ר, עד כג ע"א, ד"ה ובלבד שיהא בה שומירה. המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית.

תוספות שני

(34) **קרלסרוהה, הספרייה הלאומית U.H. Frag. 33**, 2 דפים שהוצאו מתוך כריכה, כל דף חצוי לשניים (קטלוג רות, גרמניה, מס' 225). ס' 18772, פ' 3819.

תוספות שני על עירובין כד, כט-ל (קטעים). הדף הראשון כולל תוספות לעירובין כד ע"א, ד"ה אבל טמא מגע, עד כד ע"ב, ד"ה יאמרו לחי, והדף השני על עירובין כט ע"א, ד"ה והושיבו, עד ל ע"ב, ד"ה ולפרוש עליהו.

המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.

נדפסו מכתב יד זה על ידי S. Landauer, *ZfHB* xxii (1919), pp. 27-31. א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 280, קבע שזהו קטע מתוספות שני.

תוספות אחרות

(35) **מינכן, ספריית מדינת בווריה** Cod. hebr. 419 xix, 4, שני דפים (גיליון אחד חתוך לשני חלקים שהוצאו מכריכה). ס' 25999, פ' 399. קטעים על עירובין ל-לב ועירובין לז-לח. התוספות שונות מהתוספות הנדפסות. רק לפעמים הן קרובות מאוד לתוספות הרא"ש או דומות לתוספות שלנו. אין חפיפה בין תוספות אלו לתוספות שנן שבכתב יד קרלסרוהה שנכתב בכתיבה שונה ובפורמט אחר. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

תוספות הרא"ש

נדפסו על ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"א, על פי כתב יד ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים.

(36) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים** Rab. 726, 100 דפים. ס' 41452. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.

(37) **לונדון, הספרייה הבריטית** Add. 26989, דפים 60-77 (קטלוג מרגליות מס' 418). ס' 5678.

רק עד תחילת פרק ד.

המאה הט"ז, כתיבה מזרחית.

כתב יד זה תואר במהדורת תוספות הרא"ש למסכת שבת שהוציא לאור י"ש לנגה, ירושלים תשל"ח, עמ' ה-ח. לפי לנגה כתב יד זה מכיל נוסח מקוצר של תוספות הרא"ש ומעתיקו השמיט קטעים שנמצאו בתוספות שלנו והסתפק ברמיזה ("וכו' בתוספות"). עותק אחר של תוספות אלו נמצא בכתב יד מוסקבה, גינצבורג 183, דפים 253-278. נראה שאחד מכתבי היד הועתק מהשני או ששניהם הועתקו ממקור משותף אחר. אוסף אלמנצי 100b.

(38) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג** 183, דפים 253-278. ס' 6863. רק עד תחילת פרק ד.

המאה הט"ז, כתיבה איטלקית.

זהה לכתב יד לונדון Add. 26989, וראו תיאורו לעיל מס' 37.

תוספות תלמידי ר' פרץ

(39) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Opp. Add. Qu. 132, דפים 1-78 (קטלוג נויבאואר מס' 2362). ס' 21426.

המאה הט"ו, נכתב כנראה באיטליה בכתיבה אשכנזית. שם המעתיק, משה, מצוין

במקומות אחדים. נדפס מכתב יד זה על ידי ש' וילמן, ברוקלין תש"ס, ושנית על ידי ח' דיקמן, ירושלים תשנ"א.
כתב היד היה לפניו בבעלותו של יהודה זרחיה אזולאי.

(40) **סיאו די אורגיל, ארכיון הכנסייה 2.100.** פ' 6892.
קטעים שהוצאו מתוך כריכה ובהם קטעים מתוספות תלמידי ר' פרץ על עירובין דף סו ודף ע. בשינויים מהנדפס וכולל תוספות שאינן בדפוס.
במקום אחד חתום "למורי הרר"ף נ"ע".
המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית.

פסחים

תוספות

כתבי היד של תוספות למסכת פסחים תוארו על ידי י' ליפשיץ, מוריה יד, גיליונות יא-יב (תשמ"ה), עמ' טו-טז.

(41) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 325,** דפים 24-א-64 (קטלוג טמאני מס' 17; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 734). ס' 27548.
עד פסחים קיד ע"א.
רל"ג (1473), כתיבה אשכנזית. נכתב כנראה באיטליה.
עם הגהות רבות מאוד בשוליים, כנראה בכתיבתו של המעתיק, רבות מהן החתומות "גיי" (= גיליון). על הגיליונות ראו לעיל מס' 28.
ראו תיאור פלאוגרפי מלא יותר במס' 14 ברשימה זו.

(42) **פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה MS hebr. Oct. 136,** דפים 102-153 (קטלוג רות-פרייס מס' 144). ס' 23154.
רק על פרקים א-ד, ופרק י עד דף קח. מדף קט ואילך הושלם מתוספות ר' פרץ (ראו להלן מס' 53).
המאה הט"ז, כתיבה אשכנזית. כתב היד נכתב בידי סופרים שונים, שאחד מהם, יעקב, מעתיקם של דפים 102-153, חתם את שמו בדף 155ב.
לפנים כתב יד נתן נטע רבינוביץ בעל דקדוקי סופרים. כתב היד תואר ב-Magazin für die Wissenschaft des Judenthums iv (1876), pp. 208-210 וראו גם דקדוקי סופרים, כרך א, עמ' 81.
לפנים אוסף מרצבכר 154.

(43) **אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. qu. 129,** דפים 113-א-174 (קטלוג נויבאואר מס' 2364). ס' 21428.
כמו כתב יד פרנקפורט, ואולי הועתק ממנו, או ששניהם הועתקו מאותו טופס.

סוף המאה ה־ט"ז או תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית.
תיאור מפורט ראו במס' 2 ו-4 ברשימה זו.

(44) **בולוניה, ארכיון המדינה** Fr. 368-369, 448, 576, 584, 4 דפים המשמשים ככריכות. ס' 47377, פ' 6167.

קטעים מתלמוד בבלי עם פירוש רש"י ותוספות בשוליים. התוספות בשוליים הפנימיים. כולל פסחים מא ע"א – מב ע"ב (מס' 448), סט ע"ב – עא ע"א (368-369), צא ע"א – צב ע"ב (584), צו ע"א-ע"ב (576).
המאה הי"ד (?), כתיבה אשכנזית.

קטעים אחרים מכתב יד זה, ממסכתות שבת ועירובין, נמצאים בארכיון הנזכר. הקטעים לא הופרדו מהכריכות ורק צד אחד מכל דף צולם.

(45) **סילבר ספרינג, אוסף מנפרד ואן להמן** Fr. 1, 2 דפים שהוצאו מכריכה. ס' 72807.

קטעים מתוספות לפסחים נו ע"ב, ד"ה כתנן, עד נט ע"א, תחילת ד"ה אתי; עב ע"ב, סוף ד"ה לדידך, עד סוף פרק ו (דף עג ע"ב, ובסופו: "הדרן עלך פסח ראשון") וממשיך בתחילת פרק ח שהוא פרק פסח שני (פז ע"א עד פז ע"ב, ד"ה כאן).
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(46) **קרמסמינסטר, ספריית המנזר** Hebr. 6, דף אחד שהוצא מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטרייה, כרך ב, עמ' 89, מס' 58). ס' 14633, פ' 1541.
כולל תוספות פסחים יא ע"א, אמצע ד"ה אבל לא גודשין, עד יג ע"ב, קרוב לסוף ד"ה בכדי חסרונן.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית. בחלקו מטושטש וקשה לקרוא. הערות בשוליים.

(47) **פריס, הספרייה הלאומית** héb. 394, דפים 189-194 (קטלוג זוטנברג מס' 394). ס' 26881.

קטע מתוספות פסחים ד ע"א, ד"ה על המשכיר לבדוק, עד ט ע"ב, אמצע ד"ה היינו ט' חנויות.
המאה ה־ט"ז, כתיבה ספרדית-איטלקית.

עם שינויי נוסח מהנדפס ועם הוספות 'שלא מהספר' שהוכנסו בפנים. בשוליים נוספו הערות.

כנראה קטע מכתב יד שרובו אבד. כתב יד héb. 394 כולל קונטרסים ודפים מכתבי יד שונים שנכרכו יחד. הקונטרס הנזכר מתחיל בראש ד"ה על המשכיר לבדוק, ומסתיים באמצע משפט. בסוף הדף האחרון (194ב) שומר דף הרומו למילה הראשונה בדף הבא שלא שרד.

תוספות שני

48) ורשה, הספרייה הראשית למדעי היהדות על יד בית הכנסת הגדול 36, 127 דפים.

נדפס על ידי מ"י פרום, ירושלים תשט"ז, על פי העתקה שהייתה בידי הגאון האדר"ת בהשוואה לכתב יד אוקספורד Opp. Add. Fol. 53. כתב יד זה אבד במלחמת העולם השנייה וכנראה הושמד. הוא נרשם על ידי מ' מאשקאווסקי, הצפירה, כרך כב (1893), מס' 245, כתב יד מס' 6, ובקטלוג של כתבי היד שבספרייה (במכונת כתיבה) שהכין פרופ' שור עבור פרופ' ש' אסף, ושם מיוחס בטעות לרשב"א (שלמה אבן אדרת). הקטלוג פורסם אצל: B. Richler, 'The lost manuscripts of the library for Jewish Studies in Warsaw', *Omnia in Eo: Studies on Jewish Books and Libraries in honour of Adri Offenber* [= *Studia Rosenthaliana* 38/39], eds. I. Zwiep et al., 2006, pp. 360-387

49) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. Fol. 53, 120 דפים (קטלוג נויבאוואר מס' 2358). ס' 21422. רק עד דף צו ע"א. תחילת המאה הט"ז, כתיבה ספרדית.

50) אוקספורד, ספריית הבודליינה Heb. d. 63, דפים 448-46; Heb. c. 23, דפים 453-454; Heb. d. 48, דפים 38-39 (קטלוג נויבאוואר מס' 2667, 2826). סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית, אוסף אנטונין III B 316; קיימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S F4.8. ס' 21288, 21404, 21351, 67984, 18915. קטעים שנמצאו בגניזת קהיר מתוך מהדורה של תוספות שני, השונה ממהדורת ירושלים תשט"ז, על פסחים כב-מ; פט ע"א – צב ע"א. כולל תוספות לפסחים כב ע"ב – כד ע"ב (d. 63); כח ע"א – ל ע"א (שם); ל ע"א – לא ע"ב (אנטונין); לב (c. 23); לג ע"ב – לו ע"א (קיימברידג'); לד-לו (d. 48); לז-לח (c. 23); לח-מ (אנטונין); פט ע"א – צב ע"א (קיימברידג'). המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.

רוב הקטעים פורסמו על ידי י' ליפשיץ, קמחא דפסחא, ירושלים תשמ"ו, עמ' יד-צח. קטע אחד, על פסחים לג ע"ב – לו ע"א, שלא נכלל בפרסום הנזכר, נדפס על ידי ש' גאטעסמאן, 'ישורון י' (תשס"ב), עמ' לא-נא. מ"י בלוי הקדים לפרסם את קטע התוספות על פסחים פט-צא בספר הבתים, ניו-יורק תשל"ט, עמ' של-שלט, אך ייחס אותן לר"י שירליאון. ליפשיץ לא קבע איזו היא המהדורה הראשונה ואיזו היא המהדורה האחרונה. גאטעסמאן שיער שהמהדורה הארוכה הנמצאת בקטעי הגניזה היא הקדומה.

א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 608 הערה 46, תיאר את הקטע מקיימברידג' בלשון זה: "ההשוואה עם התוספות שלנו מוכיחה כי הוא מידי אחד מתלמידיו של הר"י, אולם הוא שונה מתוספות ר' שמשון ואולי הוא של ר' ברוך".

(51) סנקט פאול (לבנתל), ארכיון המנזר הבנדיקטיני Ink. 269, 2 דפים המשמשים ככריכה. MSS-D 539.

על פסחים עה ע"א – עו ע"א (מקביל לנדפס על ידי פרום, ירושלים תשט"ז, עמ' קפו עמודה ב עד קפח ראש עמודה ב), ועל פסחים עט ע"ב – פ ע"ב (מקביל לנדפס עמ' קצג אמצע עמודה ב עד קצה אמצע עמודה ב). המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

תוספות חכמי אנגליה

(52) פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618, דפים 31-54 (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוירים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319. המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.

יצא לאור מכתב יד זה על ידי א"ד פינס, ירושלים תשכ"ט. ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר היובל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 3.

תיאור מלא של כתב היד ראו במס' 8 ברשימה זו.

תוספות תלמידי ר' פרץ

(53) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. Qu. 132, 127 דפים (קטלוג נויבאואר מס' 2362). ס' 21426.

המאה הט"ו, נכתב כנראה באיטליה בכתיבה אשכנזית. נדפס מכתב יד זה על ידי ש' וילמן, ברוקלין תש"ל, ושנית על ידי נ' נוסבכר, תוספות רבינו פרץ השלם, ירושלים תשנ"ו. הדפסה נוספת של מהדורת נוסבכר בספר קדמונים על מסכת פסחים, ירושלים תשנ"ז. מהדורת נוסבכר כוללת גם את תוספות ר' פרץ על פרק ערבי פסחים החסרות בכתב יד אוקספורד ובמהדורת וילמן. תוספות אלו על פרק ערבי פסחים נדפסו בסוף ספר מרדכי על מסכת פסחים בש"ס, ונערכו על ידי נוסבכר מכתבי יד אחדים שלא פורטו. תוספות אלו נמצאות, למשל, בעותק של ספר מרדכי בכתב יד פריס, הספרייה הלאומית heb. 407. דפים 222-228, בכתב יד פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה MS hebr. Oct. 136 ובכתב יד אוקספורד שהועתק ממנו (ראו מס' 42 ו-43 לעיל). על זיהוי תוספות אלו כתוספות ר' פרץ, ראו א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תש"ס, עמ' 610 הערה 54.

שם המעתיק, משה, מצוין במקומות אחדים.
כתב היד היה לפניו בבעלותו של יהודה זרחיה אזולאי.

תוספות הרא"ש

(54) מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488, דפים 260-308 א. ס' 47719.
המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.
חסר מפסחים קטו ואילך. נדפס על ידי א' שושנה, תוספות הרא"ש על מסכת פסחים, ירושלים תשנ"ז (מהדורה שנייה תש"ס).

תוספות ר' מאיר מרוטנבורג

(55) קלוסטרנויברג, ספריית המנזר 436, 2 דפים שהוצאו מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטרליה, כרך ב, עמ' 87, מס' 44). ס' 9991, פ' 2171/6.
על פסחים סו ע"א – עד ע"א.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.
הזיהוי על ידי א' קופפר, לפי מה שכתוב קרוב לסוף הקטע: "זכרוננו כשאני תינוק [הק]שיתי למורי דוד הרב ר' יוסף בר' מאיר זצ"ל", והשווה הגהות מיימוניות, הלכות אבל ה א.

תוספות ר' חזקיה ממגדבורג

(56) לייפציג, ספריית האוניברסיטה 1103, 2 דפים שהוצאו מכריכה. ס' 19508, פ' 3820.
על פסחים לו-עד.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.
נדפס על ידי י' ליפשיץ, קמחא דפסחא, ירושלים תשמ"ו. קודם לכן פרסם ליפשיץ קטע על פרק מקום שנהגו (לו-נה) במוריה י, ה-ו (תשמ"א), עמ' ה-יז.

תוספות אחרות

(57) וינה, הספרייה הלאומית Fragm. A 59, 2 דפים שהוצאו מכריכה (קטלוג שוורץ, וינה, עמ' 242). ס' 11455, פ' 906.
קטע מתוספות על פסחים נ ע"א, נט ע"א, שונות מהתוספות הנדפסות.
המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.
מצטט: "ותירץ הר' חיים כץ", "מ"ר" ו"ריב"א" (מספר פעמים). דיבורים רבים מסתיימים "ל"ש" (= לא שמעתי) כמו בתוספות על מסכת שבת בכתיבה שונה בכתב יד אולמוץ (מס' 20 ברשימה זו).

יומא

תוספות ישנים (מר' משה בן יעקב מקוצי)

עיבוד של תוספות רבו, ר' יהודה שירליאון. נדפסו פעם ראשונה בש"ס אמשטרדם תע"ד-תע"ז, ומאז כמעט בכל הדפוסים בשם תוספות ישנים. מהדורה חדשה המיוסדת על שני כתבי היד היחידים ששרדו נדפסה על ידי א' אריאלי, ירושלים תשנ"ג.

58) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. qu. 130, דפים 155א-240ב (קטלוג נויבאואר מס' 2363). ס' 21427.

סוף המאה הט"ז או תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית. על כתב יד זה ראו מס' 148 ברשימה זו.

59) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. 98, דפים 28 (קטלוג נויבאואר מס' 433). ס' 18577.

תע"ב (1712), כתיבה אשכנזית. הועתק עבור ר' דוד אופנהיים.

תוספות ר' יצחק בן יעקב הלבן

60) לונדון, מונטיפיורי 66, 20 דפים (קטלוג הירשפלד מס' 66). ס' 4584. רק עד יומא כה ע"א.

המאות הי"ד-הט"ו, כתיבות אשכנזיות-איטלקיות שונות. יצאו לאור מכתב יד זה על ידי ד' גניחובסקי, ירושלים תשט"ז, ועל ידי פ"י הכהן, ירושלים תש"ך.

אוסף שז"ח הלבשרשטם 164. כתב היד נמכר למר דוד פיינברג בניו-יורק במכירה פומבית באוקטובר 2004, ותואר בקטלוג סות'ביס מס' 59.

תוספות תלמידי ר' פרץ

מ"י בלוי ליקט תוספות מכתב יד מוסקבה 153, שבו נכתב "השיטה של אברהם פיליפ המכונה מקובצת למוהר"ף" (או חושבי שמו, כפי שנקרא בכתבי יד אחרים), ופרסם אותם במהדורתו של ספר הבתים מאת דוד כוכבי, ניו-יורק תשל"ט, עמ' שמא-תה. בלוי קבע שהתוספות הן מתלמידי ר' פרץ. מקור נוסף לתוספות אלו נמצא בהגהות של כרך של תלמוד בבלי, דפוס ויניציאה רפ"א (כתב יד מוסקבה גינצבורג 816). יש הסוברים שההגהות הן מאת ר' בצלאל אשכנזי. א' שוחטמן, ("בנין שלמה וחכמת בצלאל" [אשכנזי] לר' שלמה עדני, עלי ספר ג [תשל"ז], עמ' 85), דוחה טענה זו וטוען שייתכן שבעל ההגהות העתיק מתלמודו של ר' בצלאל אשכנזי או שמקור משותף לשניהם. בין ההגהות נמצאים ציטוטים רבים של תוספות ר' פרץ. חלק מתוספות אלו נדפסו מכתב יד זה בתוספות רבנו פרץ השלם.

כל התוספות שנדפסו מכתב יד זה זהות כמעט מילולית לאלו שפרסם הרב בלוי, ונראה שהעורכים לא הכירו את מהדורתו של בלוי. בדיקת ההגהות בכתב יד גינצבורג 816 מעלה שהן כוללות תוספות נוספות שנדפסו על ידי הרב בלוי אך לא נכללו בתוספות רבנו פרץ השלם. בכל זאת, נראה שאברהם פיליפ ליקט יותר מובאות מאלו שלוקטו בכתב יד גינצבורג. ליקוטים מתוספות אלו נדפסו מזמן בשו"ת ר' אליהו אבן חיים ובספר פתח עינים מאת החיד"א, המכנה אותן "תוספות כתב יד" בלי לייחס אותן לר' פרץ. תוספות אלו נדפסו על הדף במקום התוספות שלנו בדפוס קושטא נדיר מתחילת המאה ה"ז. שני דפים מדפוס זה הגיעו לספרייה הלאומית בירושלים והתוספות נדפסו מעותק זה על ידי י' יודלוב, צפונות, כרך א, גיליון ג (תשמ"ט), עמ' ח-יד. לא שרד כתב יד של תוספות אלו.

(61) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 153.** ס' 6833. מקובצת למוהר"ף מאת ר' אברהם פיליפ. תוספות ר' פרץ לוקטו מספר זה ונדפסו על ידי מ"י בלוי. כתב היד נכתב על ידי ר"א פיליפ עצמו בשנת תט"ז.

(62) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 816.** ס' 39119, פ' 7396. כרך של תלמוד בבלי, דפוס ויניציאה רפ"א עם הגהות רבות בכתובות ידיים שונות בשוליים.

תוספות הרא"ש

(63) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488,** דפים 178-213א. ס' 47719. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.

כתב יד זה היה לפני עורכי המהדורה האקלקטית תוספות הרא"ש השלם, תשנ"ו.

(64) **אוקספורד, ספריית הבודליינה 67, Opp.** 65 דפים (קטלוג נויבאואר מס' 447). ס' 18591.

שי"ח (1558), כתיבה ספרדית.

יצא לאור מכתב יד זה על ידי ש' וילמן, ירושלים תשכ"ט.

הועתק על ידי עבדיה מוגאן עבור אברהם אבוקרט בי"ז באב שי"ח.

סוכה

תוספות

(65) **לונדון, הספרייה הבריטית Add. 27005,** דפים 98-153ב (קטלוג מרגליות מס' 419). ס' 5676.

המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית.

אוסף י' אלמנצי.

(66) **בראונשווייג, ארכיון העיר Inc. 139**, 2 עמודים שהוצאו מכריכה. ס' 44261, פ' 5714.

קטעים מתוספות על סוכה טו ע"ב – טז ע"א, כא ע"ב – כב ע"א. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

תוספות תלמידי ר' פרץ

(67) **קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 1187**, דפים 94א-120ב (קטלוג רייף מס' 189 SCR). ס' 17053.

המאה הט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית. שם המחבר לא נרשם בכתב היד. יצא לאור מכתב יד זה על ידי ש' גרינבוים כנספח לספרו סיעתא דשמיא על מסכת סוכה, ירושלים תשל"ב, ושנית בתוך תוספות רבינו פרץ, ירושלים תשמ"ד, ועל ידי י"נ נוסבכר, ירושלים תשנ"א.

תוספות הרא"ש

(68) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488**, דפים 153א-178א. ס' 47719. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.

יצא לאור לפי כתב יד ניו-יורק וכתב יד זה על ידי י"ד אילן, ירושלים תשנ"ז.

(69) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 735**, 36 דפים. ס' 41459. חסר מעט בהתחלה ובסוף.

המאה הט"ז, כתיבה ספרדית. יצא לאור מכתב יד זה על ידי ש"א ורטהיימר, ירושלים תרס"ג, ועל ידי א"י ורטהיימר, ירושלים תשי"ח; תשכ"ב; תל-אביב תשל"ד, וכן על ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"א, ועל ידי י"ד אילן, ירושלים תשנ"ז, שגם השתמש בכתב יד מוסקבה 488.

ביצה

תוספות

(70) **סילבר ספרינג, אוסף מנפרד ואן להמן D153**, 23 דפים. ס' 72952.

על ביצה ב ע"א – כט ע"ב. בשינויים מהנדפס.

המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.

רבים מהדפים חסרים במידות שונות בקצה החיצוני עד מחצית הדף. בלתי שלם ומסתיים בתוספות על ביצה כט ע"ב, אמצע ד"ה שלא יזכיר. אחרי דף 25 בכתב היד חסרות התוספות על ביצה יט ע"ב שורה 24 עד כב ע"א, תחילת ד"ה והמסתפק, ואחרי דף 30 חסרות התוספות על ביצה דף כו ע"א שורה 15, עד כז ע"א, תחילת ד"ה אלא.

בסוף דף 4 עד דף 5 שורה 19 נמצאים מאמרים שאינם בתוספות המודפסות, ושייכים לביצה ג ע"א שורה 30 "יעלו", שם שורה 35 "הראוי", ולדף ד ע"א שורה 1 "רואין את העליונות". בראשון, הערה "ולי נראה" הדומה לפירוש רבנו שמשון על המשנה ערלה ג ו. המאמר השני דומה למאמר שבשיטה מקובצת לר' בצלאל אשכנזי על אתר, החתום "וכן תירצו בתוס'". קרוב לומר שאלו מהתוספות המזרחיות שהיו לפני ר' בצלאל אשכנזי. כותרת בראש 1א "תוספות מסכת יום..."

תוספות ר' פרץ

(71) **פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה MS hebr. Oct. 136**, דפים 157-176 (קטלוג רות-פרייס מס' 144). ס' 23154. המאה הט"ז, כתיבה אשכנזית. יצא לאור לפי כתב יד זה וכתב יד אוקספורד על ידי נ' נוסבכר, תוספות רבינו פרץ השלם, ירושלים תשנ"ו. תיאור מפורט ראו במס' 2 ו-4 ברשימה זו. אוסף מרצבכר 154.

(72) **אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. qu. 129**, דפים 86א-112א (קטלוג נויבאואר מס' 2364). ס' 21428. תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית. כמו כתב יד פרנקפורט, ואולי הועתק ממנו, או ששניהם הועתקו מאותו טופס. תיאור מפורט ראו במס' 2 ו-4 ברשימה זו. יצא לאור לפי כתב יד זה על ידי מ' וחב"צ הירשער, ירושלים תשל"א, ושנית בתוך תוספות רבינו פרץ, ירושלים תשמ"ד.

תוספות חכמי אנגליה

(73) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618**, דפים 21ב-29ב (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוירים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319. המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית. יצא לאור על ידי א' סופר, ירושלים תש"ל. ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר היוכל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 3. תיאור מלא של כתב היד ראו במס' 8 ברשימה זו.

תוספות הרא"ש

(74) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488**, דפים א134-א153. ס' 47719. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית. הדפים כרוכים בבלבול ודפים אחדים חסרים. סדר הדפים צריך להיות: 134-138, חסר, 139, 144, 141-140, חסר, 143-142, 150-145, חסר, 153-152.

ראש השנה**תוספות ישנים**

(75) **לונדון, הספרייה הבריטית Add. 27005**, דפים א78-א98 (קטלוג מרגליות מס' 419). ס' 5676. המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית. יצא לאור מכתב יד זה על ידי מ' הרשור, ירושלים תשל"א, ושנית בתוך תוספות רבינו פרץ בן אליהו מקורביל, ירושלים תשמ"ד. בקטלוג מרגליות מתואר כתוספות שלנו. במהדורה מסומן בטעות כתב יד לונדון 264. אוסף י' אלמנצי.

תוספות הרא"ש

(76) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488**, דפים א309-א323. ס' 47199. בלתי שלם. רק על ד ע"ב – יט ע"ב, וכן מדף כו ע"א עד סוף המסכת. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית. יצא לאור מכתב יד זה ומכתב יד קיימברידג' על ידי ב' רביץ, ירושלים תשנ"ז. בדברי המבוא מאת י"ד אילן צוין שפירושים אחדים שאינם לרא"ש שולבו בין התוספות, וכנראה הם מאת ר' מאיר הלוי אבולעפיא (הרמ"ה). ואכן, בסוף המסכת הועתק קטע שלם לרמ"ה, הכתוב בסגנון דומה.

(77) **קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 1209**, 30 דפים (קטלוג רייף מס' 191 SCR). ס' 15959. המאות הט"ו-הט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית. התוספות על כו ע"ב עד כו ע"ב חסרות. יצא לאור מכתב יד זה על ידי ב' רביץ, בני-ברק תשכ"ח, ועל ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"ב.

מגילה

תוספות חכמי אנגליה

(78) פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618, דפים 16א-22ב (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוירים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319. המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית. יצא לאור על ידי א' סופר, ירושלים תש"ל. ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר היובל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 3. תיאור מלא של כתב היד ראו במס' 8 ברשימה זו.

תוספות הרא"ש

נדפסו לראשונה בספר שם עולם, ליוורנו תקי"ז.

(79) אוקספורד, ספריית הבורליינה Mich. 366, דפים 97א-102א (קטלוג נויבאוואר 1517). ס' 16436. המאה הט"ו, כתיבה ספרדית. ההתחלה חסרה עד ראש דף ג ע"א. יצא לאור כנראה מכתב יד זה על ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"ב. נראה שהחלק הראשון של כתב יד זה (דפים 1-102) נכתב על ידי אותו סופר שהעתיק תוספות הרא"ש בכתב יד מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488, ואולי שני כתבי היד הם שני חלקים של כתב יד אחד שנתחלק.

(80) קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 674.4, 6 דפים (קטלוג רייף מס' 192 SCR). ס' 15953. המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה צפון אפריקנית.

(81) ורשה, הספרייה הראשית למדעי היהדות על יד בית הכנסת הגדול 32, 8 דפים. כתב יד זה אבד במלחמת העולם השנייה וכנראה הושמד. הוא נרשם על ידי מ' מאשקאווסקי, הצפירה, כרך כב (1893), מס' 245, כתב יד מס' 2 ובקטלוג של כתבי היד שבספרייה (במכונת כתיבה) שהכין פרופ' שור עבור פרופ' ש' אסף ונמצא בספרייה הלאומית בירושלים (ראו מס' 48 ברשימה זו).

(82) ורשה, ספריית הרב יצחק מאיר אלטר מגור 311. כתב היד מתואר ברשימה (בכתיבת יד) שבמחלקת כתבי היד של הספרייה הלאומית בירושלים (אוסף ג' שלום). כתב היד כולל גם חידושי הרא"ש למסכת מועד קטן, סך הכול 153 דפים.

נכתב על ידי משה מכלוף בן שלמה אגמאן הרופא בשנת שי"ח (1557-1558). נראה שהכוונה למעתיק משה בן מכלוף אג'ימאן שהעתיק כתבי יד רבים אחרים בקהיר בשנים שי"ג-שכ"ה, בין השאר תוספות הרא"ש על מסכת כתובות שבכתב יד גינצבורג 964, ועל מסכת קידושין בכתב יד ניו-יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 901 (ראו להלן מס' 112 ו-152 ברשימה זו). כתב היד אבד.

מועד קטן

תוספות הרא"ש

נדפסו על ידי ר' קוק, כתבי מכון הרי פישל, מחלקה ג, ירושלים תרצ"ז, מתוך כתב יד. המהדיר לא ציין את מקור כתב היד, אך נראה שהוא השתמש בכתב יד ורשה, בית הכנסת 32. העתקה או צילום של כתב יד ורשה הנזכר היה ברשותו של פרופ' שאול ליברמן ומספר חיבורים פורסמו מתוך העתקה זו, ביניהם פירוש הרא"ש על מסכת שקלים וחידושי הר"ן למועד קטן (באותו קובץ של כתבי מכון הרי פישל).

83) ורשה, הספרייה הראשית למדעי היהדות על יד בית הכנסת הגדול 32, דפים.

כתב יד זה אבד במלחמת העולם השנייה וכנראה הושמד. הוא נרשם על ידי מ' מאשקאווסקי, הצפירה, כרך כב (1893), מס' 245, כתב יד מס' 2 ובקטלוג הנמצא בספרייה הלאומית בירושלים (ראו מס' 48 ברשימה זו).

84) ורשה, ספריית הרב יצחק מאיר אלטר מגור 311. כתב היד מתואר ברשימה (בכתיבת יד) שבמחלקת כתבי היד של הספרייה הלאומית בירושלים (אוסף ג' שלום). כתב היד אבד. ראו תיאורו במס' 82.

חגיגה

תוספות הרא"ש

85) מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488, דפים א34-א42, ב44-א46. ס' 47719.

המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית. התוספות לחגיגה סוף דף כב ע"ב ולכל דף כב חסרות. נדפס על ידי א' שושנה, תוספות הרא"ש על מסכת חגיגה, ירושלים תשס"ב.

סדר נשים

יבמות

תוספות

- (86) **פרמה, ספריית הפלטינה** Parm. 2753, 65 דפים (קטלוג דה-רוסי מס' 931; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 731). ס' 13603. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית. על יבמות ב – נח ע"א. בשינויים קלים מהתוספות הנדפסות. בשוליים נוספו גיליונות הזהים לרוב עם אלו שבכתב יד וטיקן 162 (בסמוך ברשימה זו). כתב היד תואר על ידי א' ליס, במבוא למסכת יבמות, הוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשמ"ג, עמ' 39.
- (87) **וטיקן, הספרייה האפוסטולית** ebr. 162, 124 דפים (קטלוג לוינגר-אלוני מס' 162; קטלוג ריצ'לר, וטיקן). ס' 8624. רק עד סוף פרק יב. המאה הי"ד, שלוש כתיבות אשכנזיות שונות. עם גיליונות והערות רבות בשוליים, בעיקר בשולי פרק ראשון ובתחילת פרק שני. לפי א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 624-625, הגיליונות הם מבית מדרשו של מהר"ם מרוטנבורג. אורבך הדפיס מספר גיליונות, ראו שם, הערה 20. מכתב יד זה כנראה, הדפיס מ"י בלוי את הגיליונות ליבמות דפים ב-יז בשיטת הקדמונים על מסכת יבמות, ניו-יורק תשמ"ו, עמ' רסט-רעה. בלוי ייחס את הגיליונות לר' אליעזר מטוך. כתב היד תואר על ידי א' ליס, שם.
- (88) **פרמה, ספריית הפלטינה** Parm. 2243, 97 דפים (קטלוג דה-רוסי מס' 115; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 733). ס' 13408. בשינויים קלים מהנדפס. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית. המעתיק: יצחק איגרא. כתב היד תואר על ידי א' ליס, שם.
- (89) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Opp. 248, דפים 1א-254א (קטלוג נויבאואר מס' 367). ס' 18348, פ' 2610. כולל הגמרא וסביבה פירוש רש"י (על דפים מו ע"ב – נו ע"ב, פירוש רש"י; על דפים סא ע"ב – סד ע"ב, פירוש ר' יהודה בן נתן), תוספות וליקוטים מהמרדכי.

סדר הפרקים האחרונים שונה מבנדפס: אחרי פרק יא (סופו חסר) פרקים טו (ראשו חסר), יג, יב, טז, טו (המשנה האחרונה והגמרא שלה חסרים). בפנים, עד יבמות דף ו נוספו גיליונות אחדים, הוזהם לרוב עם אלו שבכתב יד וטיקן 162.

אמצע המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית.
כתב היד תואר על ידי א' ליס, שם, עמ' 32-34.

90) **לונדון, אוסף פרטי**, 223 דפים (לפנים כתב יד וינה, ספריית הקהילה HS IV 27, קטלוג שוורץ, אוסטרייה מס' 76). ס' 70548.
פרק ד (החלוץ) נמצא כאן אחרי פרק ו (הבא).
המאה הט"ו, כתיבה ספרדית-איטלקית.
יד איטלקית אחרת הוסיפה גיליונות רבים בשוליים עד פרק ו, ובמיוחד בשני הפרקים הראשונים, רובם עם הכותרת "מצאתי" או "גיי". הגיליונות זהים לרוב עם אלו שבכתב יד וטיקן 162 (ראו לעיל מס' 87).

91) **לייפציג, ספריית האוניברסיטה 1103**, 5 דפים שהוצאו מכריכה. ס' 19508, פ' 3820.
על יבמות ו-יא, קה-קו.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.
עם שרידים של גיליונות בפרק א כמו אלו שבכתב יד וטיקן.

92) **מילק, ספריית המנזר Cod. 607**, דף בודד שהוצא מכריכת כתב יד. MSS-D 810.
על יבמות ו ע"א.
המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.
עם הערות (גיליונות) החתומות "גיי" בשוליים, כמו אלו שנדפסו בשיטת הקדמונים (ראו לעיל מס' 87).

93) **מונטיפולצ'נו, ספריית מועצת העיר**, 2 דפים.
על יבמות ו-ח; יג-טז.
המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית.
עם הערות (גיליונות) החתומות "גיי" בשוליים. כולל הבאות בשם "ואמ' מהר"ם ז"ל".

תוספות מהר"ם מרוטנבורג ור' פרץ

נדפסו על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת יבמות, ניו-יורק תשמ"ו, עמ' א-רב, ועל ידי ה' פרוש, תוספות מהר"ם ורבינו פרץ מבית מדרשם, ירושלים תשנ"א.
ראו בעלי התוספות, עמ' 580, הערה *48.

94) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Opp. 387, דפים 135-א-208 (קטלוג נויבאוואר מס' 429). ס' 18573.
 רק מדף ה' ע"ב. סדר פרקים אחדים שונה מהנדפס. התוספות על פרק י (האישה רבה) לא הועתקו. לפי השערת המהדיר, ה' פרוש, פרק זה נכתב כנראה, בסוף המסכת ולא נתחברו לו תוספות.
 המאות הי"ג-הי"ד (1300 לערך), כתיבה אשכנזית.

תוספות ישנים

תוספות למסכת יבמות, המכונות בדפוס תוספות ישנים, הם קובץ נפרד ושלם של תוספות למסכת זו, השונות מהתוספות שלנו ואינן תלויות בהן. מוזכרים בתוספות אלו אחרוני בעלי התוספות כמו ר' נתנאל מקינון ור' משה מאיוורא, ומשקעות בהן גם מתוספותיו של ר' פרץ. נראה שמחברם היה מתלמידי ר' פרץ. בש"ס וילנא משנת תרמ"ג, נדפסו ליקוטים ממה שאין בתוספות שלנו מתוך כתב יד לונדון, אך כתב היד בשלמותו לא נדפס, ומתוך הליקוטים שנדפסו אי אפשר היה לעמוד על טיב הקובץ. הראשון שהעלה את ההשערה כי מבנה זה של תוספות ישנים איננו מקורי היה דוד צבי במאמרו בקרית ספר כח (תשי"ב-תשי"ג), עמ' 387-389 (ראו בעלי התוספות, עמ' 621-625). ב"צ וחולד פרסם את התוספות לפרקים א-ב מתוך כתב יד סינסינטי, *HUCA*, כרך 37 (1966), עמ' סה-צא, והוסיף מילואים, שם, כרך 40-41 (1970-1969), עמ' א-ל. הנ"ל גם פרסם את התוספות על פרק ג: *Texts and Responses: Studies Presented to Nahum N. Glatzer*, Leiden 1975, pp. 285-306. ה' פרוש פרסם דיבור אחד על יבמות כד ע"ב, מוריה ח, ב-ג (תשל"ח), עמ' יד. התוספות בשלמותן נדפסו מתוך כתב יד סינסינטי בהשוואה לכתב יד לונדון על ידי א' שושנה, תוספות ישנים השלם על מסכת יבמות, ירושלים תשנ"ב (מהדורה שנייה, ירושלים תשנ"ד).

95) **סינסינטי, ספריית היברו יוניון קולג'** 80, דפים 1-א-132. ס' 17885.
 המאות הי"ד-הט"ו, שתי כתיבות ספרדיות או פרובנסליות. הסופר הראשון העתיק דפים 1-123, והסופר השני המשיך מדף 126. התוספות לפרקים יא, יג, יד, לא הועתקו. בדף 123 (בסוף פרק האישה) כתב המעתיק כותרת: "פרק נושאיין" (= פרק יא), אך הפרק לא הועתק. דפים 123-א (מאמצע העמוד) עד 126-א הושארו חלקים.

כתב היד תואר על ידי א' ליס, מבוא למסכת יבמות, הוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשמ"ג, עמ' 40-41, ובמבוא למהדורת א' שושנה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 16-17. א' שושנה מעיר שהעתקתו של הסופר הראשון מדויקת יותר מזו של הסופר השני. בשוליים נוספו גיליונות רבים, רובם על ידי הסופר הראשון. הגיליונות, פרט לאלו שלא ניתנים לפיענוח, נדפסו במהדורת א' שושנה.

96) **לונדון, הספרייה הבריטית** Add. 26915, דפים א1-104ב (קטלוג מרגליות מס' 415). ס' 5465.

המאה הי"ח, כתיבה איטלקית.

בלתי שלם. כתב יד זה הועתק מכתב יד סינסינטי מילה במילה. מספר מילים בלתי קריאות לא הועתקו ומקומן הושאר חלק, וכן הועתקו מילים אחדות בשיבושים, במיוחד בפרקים האחרונים. כמה מהגיליונות שבכתב יד סינסינטי הועתקו וסודרו בגוף הספר. כתב יד זה עמד לפני א' שושנה שההדיר את החיבור.

תוספות הרא"ש

נדפסו לראשונה בליוורנו תקל"ו, ושם תקמ"א. נדפסו על ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"ד, עם תיקונים מתוך שיטה מקובצת. כן נדפסו במהדורה חדשה עם שינויי נוסח מתוך כתב יד מוסקבה: תוספות הרא"ש השלם, ירושלים תשנ"ו.

97) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג** 594, 188 דפים. ס' 48023.

כולל מסכת יבמות וסביבה פירוש רש"י ותוספות הרא"ש.

המאה הט"ו, כתיבה ספרדית בינונית.

המהדורה הראשונה, ליוורנו תקל"ו, נדפסה מכתב יד זה. בשולי דפים רבים נרשמו מספרים, והם מתאימים למספרי הגיליונות שבדפוס.

בדפים 21, 114ב, מצוין בטקסט השם "יצחק", וכנראה שהוא שמו של המעתיק. רנ"נ רבינוביץ ראה כתב יד זה כאשר הוא היה ברשותו של הרץ גינצבורג בפרס, ותיאר אותו בספרו דקדוקי סופרים, חלק ד על מסכת ראש השנה, תרל"ב, עמ' 7-8. לפי הקדמת המדפיס של מהדורת ליוורנו תקל"ו, כתב היד נכתב בספרד ועבר לעיר פס במרוקו עם גולי ספרד, ונשאר ברשות משפחת סירירו עד שהועבר לליוורנו כדי להדפיסו.

כתב היד תואר על ידי א' ליס, במבוא למסכת יבמות, הוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשמ"ג, עמ' 34-36.

98) **סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית** Yevr. II A 731, 2 דפים (גיליון אחד). ס' 65613.

קטע מתוספות הרא"ש על יבמות קי ע"ב – קיג ע"א (דף 2), קטו ע"ב – קיז ע"ב (דף 1).

המאה הט"ז. כתיבה ספרדית-מזרחית.

תוספות אחרות

(99) וינה, הספרייה הלאומית Fragm. A 58, 2 דפים שהוצאו מכריכה (קטלוג שוורץ, וינה עמ' 242). ס' 11455, פ' 906. קטע מתוספות יבמות קב ע"א – קג ע"א, קט ע"א – קי ע"א. שונות מהתוספות הנדפסות. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(100) קיימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S F9.129, 2 דפים מתוך הגניזה בקהיר. ס' 18920, פ' 3026. קטע מתוספות יבמות יז ע"א – יט ע"א, כא ע"א – כג ע"א. שונות מהתוספות הנדפסות. מזכיר "רבינו נתנאל" ו"הר"ם". נדפסו על ידי ה' פרוש, כבוד חכמים, ירושלים תשמ"ב, עמ' כט-לט. המאה ה"ט, כתיבה אשכנזית. הדפים קרועים ובלתי שלמים.

כתובות**תוספות**

(101) וירצבורג, ספריית הבישופות (ללא סיגנטורה), דף בודד שהוצא מכריכה. פ' 7444. על כתובות יט ע"א, ד"ה טעמא דר' מאיר, עד כ ע"א, ד"ה ואוקי ממונא, וכתובות כה ע"ב, ד"ה הרי, עד כו ע"א, ד"ה והאמר. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(102) במהלך ההגהות האחרונות של המאמר, העיר לי ר' אהרון גבאי שפריט זה זהה לפריט מס' 119 – עיין שם.

(103) לייפציג, ספריית האוניברסיטה 1103. דף בודד שהוצא מכריכה. ס' 19508, פ' 3820. על כתובות יב ע"א, ד"ה שתי תקנות הו, עד יג ע"א, ד"ה ואין אוסרין. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(104) מילק, ספריית המנזר Fragm. VI, קטע אחד שהוצא מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטריה, כרך ב, עמ' 93, מס' 75). פ' 405/8. קטע ובו בבלי כתובות י ע"ב – יא ע"א, ובשוליים תוספות כתובות י ע"א, ד"ה נותן לה מעות קפוטיקא, עד סוף העמוד, ודף יא ע"א, ד"ה מטבילין. המאות הי"ד-ה"ט, כתיבה אשכנזית. ביבליוגרפיה נוספת: בעלי התוספות, עמ' 29.

105) סנקט פטרסבורג, ספריית המכון לכתבי יד מזרחיים D50, 4 דפים קטועים. ס' 69722.

קטעים מכתובות כט ע"ב – לא ע"א.
המאה ה"ו, כתיבה אשכנזית.
קטעים מתוך כריכה. חלק גדול מהטקסט מחוק או מושטש.

106) ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 884, 16 דפים. ס' 50208.
שרדו רק תוספות על כתובות כ ע"ב – כו ע"ב. ההתחלה והסוף חסרים. הועתק אחרי הדפוסים הראשונים ואולי הועתק מאחד מהם.
המאות ה"ז-ה"ח, כתיבה איטלקית.

תוספות שני

107) קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 508.1, 169 דפים (קטלוג רייף מס' 197 SCR). ס' 16801.
המאה ה"ז, כתיבות ספרדיות-מזרחיות שונות.
נדפס מכתב יד זה על ידי א' ליס, ירושלים תשל"ג.
דפים 1-24 (על כתובות א-יט) כרוכים בסוף כתב היד. ראו בעלי התוספות, עמ' 289.

תוספות ר' יצחק הלבן

יצא לאור לפי כתב יד מינכן על ידי פ"י הכהן, לונדון תשי"ד. ראו בעלי התוספות, עמ' 216-219.

108) מינכן, ספריית מדינת בווריה hebr. 317, 24 דפים (קטלוג שטיינשניידר, מינכן מס' 317). ס' 1155.
בלתי שלם. כולל רק מתחילת המסכת עד דף יח ע"א ומדף מב ע"ב עד סג ע"ב.
המאה ה"ד, כתיבה אשכנזית.

109) ירושלים, הספרייה הלאומית 2488, 80, 83 דפים.
המאה ה"ט, כתיבה אשכנזית.
העתק של כתב יד מינכן 317 שנעשה על ידי זלמן טוביה יפה, שוחט ובודק במינכן.

תוספות הרא"ש

מהדורה מקוצרת או בלתי שלמה נדפסה לראשונה בליוורנו תקל"ו, ושם תקמ"א.
הטקסט בכתבי היד שלם יותר. מהדורה חדשה נדפסה על פי כתבי היד פרמה ופרנקפורט על ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"ד. על כתובות פו ואילך הוסיף וילמן תוספות שאינן בכתבי יד אלו מתוך כתב יד אחר. ראו א' הורביץ, העמק ב (תשמ"א-תשמ"ד), עמ' כג-כז, והשגותיו על מהדורת וילמן. מהדורה חדשה המבוססת

על כתבי יד פרנקפורט, שני כתבי היד ממוסקבה וכתב יד פרמה, נדפסה על ידי א' ליכטנשטיין, ירושלים תשנ"ט.

(110) **פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה MS hebr. qu. 17**, דפים 1-49 (קטלוג רות-פרייס מס' 312). ס' 23169.

המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית (אולי מצפון אפריקה).
כתב היד איננו שלם ודפים אחדים חסרים. חסר מכתובות ע"ב עד פב ע"א, וכן מדף פה ע"ב עד הסוף.

כולל תוספות בפנים שאינן בכתבי היד האחרים. ייתכן שהן אינן מהרא"ש, שכן מובאים בהן דברי ר' משה (מאיוורא). לרוב, תוספות אלה מתאמות את התוספות לפסקי הרא"ש. כמו כן, יד אחרת הוסיפה הערות, תוספות ופירושים בשוליים. כל הטקסט, כולל ההערות בשוליים, נדפס במהדורות וילמן וליכטנשטיין. ליכטנשטיין טען במבוא למהדורתו שהגליונות הם מתלמיד הרא"ש ונכתבו "בחי רבנו". אוסף מרצבכר 152. לפנים באוסף אליקים כרמולי. בראש כתב היד רשימה קצרה על תוכנו חתומה "ר"ק" (= רפאל קירכהים?).

ביבליוגרפיה נוספת: *Catalog der reichhaltigen Sammlung hebraeischer und juedischer Buecher und Handschriften aus dem Nachlass des... G. B. Carmoly, Frankfurt am Main 1875, no. 8*

(111) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 3459**, דפים (קטלוג פירו מס' 56, קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 736). ס' 13967.
המאה הט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.

כתב היד מגיע רק עד דף קו סוף ע"א. דפים אחדים חסרים. בין דפים 76 ו-77 חסרים 12 דפים על כתובות מד ע"א – מט ע"ב. דפים אלו נמצאים עתה בכתב יד וינה, הספרייה הלאומית Cod. hebr. 107. שני חלקי כתב היד היו שייכים לאותם בעלים, זלמן שטערן, שמכר חלק אחד לספרייה בפרמה וחלק אחר לספרייה בווינה. כמו כן חסרות תוספות מדף סד ע"ב, אמצע ד"ה חצי חציה, עד סה סוף ע"א. תוספות אלו חסרות גם בכתב יד מוסקבה 940. בדף 129א הסופר העיר שחסרות התוספות על כתובות פד ע"א – צג ע"ב, וגם בכתב יד מוסקבה ובכתב יד להמן העירו הסופרים הערה זהה, ונראה שכל כתבי היד הללו הועתקו מאותו טופס לקוי. בעלים קודמים: יעקב בן יצחק נוניס-ואיס. אוסף שטערן 31.

(112) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 964**, דפים 38א-240ב. ס' 28007.
חסר בהתחלה עד כתובות יט ע"ב.
קהיר ש"כ (1560), כתיבה ספרדית-מזרחית.

קולופון: "וכתבתיו אני הצעיר משה בכ"ר מכלוף אגיימאן פה מצרים לחכם ונעלה כה"ר אלעזר מימון... ר"ח אדר שני שנת ה'ש"ך". על המעתיק והמזמין ראו להלן מס' 152 ברשימה זו.

לפנים כתב יד פישל הירש. ראו המזכיר כרך יא (1876), עמ' 44, מס' 72.

113) **סילבר ספרינג, אוסף מנפרד ואן להמן D4, 120 דפים.** ס' 72521. רק מכתובות ה"ב, סוף ד"ה אי נמי, עד קי ע"ב, ד"ה הוא אומר לצאת. כמו כן חסרים דפים נוספים: מדף יג ע"א, ד"ה ואין אוסרין על הייחוד, עד יג ע"ב, ד"ה לדברי המכשיר בה; מדף לד ע"א, סוף ד"ה במזיד לא יאכל, עד ריש לט ע"א; מדף נד ע"ב, ד"ה אם רצה הוסיף, עד נו ע"א, אמצע ד"ה ואם תימצי לומר חיבת חופה קונה; נח ע"א, ד"ה היבם אינו מאכיל, עד נח ע"ב, ד"ה והמותר; ומדף ע ע"ב, ד"ה באומר כל הזן, עד עב ע"א, ד"ה אי דידע תפרוש. כמו כן העיר הסופר שחסרות התוספות על כתובות פד ע"א – צג ע"ב, וגם בכתב יד מוסקבה ובכתב יד פרמה העירו הסופרים הערה זוהה, ונראה שכל כתבי היד הללו הועתקו מאותו טופס לקוי.

המאה הי"ז, כתיבה מזרחית.

התוספות על פרק המדיר נדפסו על ידי י' פאעור, סיני נז (תשכ"ה), עמ' יח-מב. כתב היד תואר על ידי א' הורביץ, העמק ב (תשמ"א-תשמ"ד), עמ' כג-כו. לפנים כתב יד ירושלים, אוסף פרופ' מרדכי מרגליות ז"ל.

114) **ירושלים, הספרייה הלאומית 3668 80, דף בודר.**

קטע מכתובות כ ע"א.

המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

115) **וינה, הספרייה הלאומית Cod. hebr. 107, דפים 27א-34ב (קטלוג שוורץ, וינה, מס' 124).** ס' 1385.

קטע על כתובות מד ע"א, ד"ה הגיורת, עד מט ע"ב, ד"ה הכותב כל נכסיו. בקטלוג שוורץ מוזהה עם תוספות שלנו עם שינויים! המאה הט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.

דפים אלו הופרדו מכתב יד הנמצא עתה בספריית הפלטינה בפרמה Parm. 3459 (מס' 111 ברשימה זו). שני חלקי כתב היד היו שייכים לאותם בעלים, זלמן שטערן, שמכר חלק אחד לספרייה בפרמה וחלק אחר לזו שבוינה.

116) **ניו יורק, ספריית בית המדרש לרבנים ENA 2887.5, דף בודר.** ס' 33773.

קטע מכתובות ג ע"א-ע"ב.

המאה הט"ז, כתיבה מזרחית.

ראו נ' דנציג, קטלוג של שרידי הלכה ומדרש מגניזת-קאהיר באוסף א"נ אדלר שבספריית בית המדרש לרבנים אמריקה, ניו-יורק תשנ"ח.

117) לונדון, הספרייה הבריטית Or. 10022, דפים 15א-18א. אוסף גסטר 209. ס' 7086.

קטע על כתובות כח ע"א, ד"ה זה כתב אחי, עד ל ע"א, ד"ה איכא ביניהו בעולה לכ"ג.

המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.

118) מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 940, 261 דף. ס' 48283.

המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה מזרחית.

חסרות התוספות מדף סד ע"ב, אמצע ד"ה חצי חציה, עד סוף סה ע"א. בדף 214א הסופר העיר שחסרות התוספות על כתובות פד ע"א – צג ע"ב. תוספות אלו חסרות גם בכתב יד פרמה 3459 ובכתב יד להמן, וגם שם העירו הסופרים הערה זהה, ונראה שכל כתבי היד הללו הועתקו מאותו טופס לקוי.

119) ירושלים, הספרייה הלאומית 3791, 80, 3 קטעים.

קטעים מתוך כתובות נד ע"ב – נה ע"א, ס ע"א – ס ע"ב, פה ע"ב – פו ע"א. המאה הי"ד, כתיבה ספרדית. סימני מים על הנייר (Piccard, II, Horn, no. 48) משנת 1376.

נדפס מכתב יד זה, שהיה באוסף פרטי בבודפשט, על ידי י"ד בלוי בספר זכרון לאברהם אליהו הרכבי, פטרסבורג תרס"ט, עמ' 357-367. לפי בעלי התוספות, עמ' 248-249 אלו תוספות הר"י, אך לפי א' הורביץ, העמק ב (תשמ"א-תשמ"ד), עמ' כה, הן זהות לתוספות הרא"ש שבכתב יד להמן. הורביץ פרסם שינויי נוסח מכתב יד להמן שם, עמ' כו-כו.

נדדים

תוספות ישנים

120) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. Qu. 31, דפים 46-105 (קטלוג נויבאואר מס' 448). ס' 18592.

רק עד דף לה.

סוף המאה הי"ג, כתיבה ספרדית.

יצא לאור לפי כתב יד זה על ידי א' הלפרין, לונדון תשכ"ו. המהדיר כינה חיבור זה "תוספות ישנים", היינו "ישנים מן התוס' הנדפסים למס' זו". הוא שיער שהר"ם המוזכר בתוספות אלו בלשון נוכח הוא ר' משה מאיוורא, ולכן שיער שהחיבור נערך באמצע המאה הי"ג, לפני תוספות שלנו שנערכו על ידי תלמידו של ר' פרץ לקראת סוף המאה הי"ג. בספר בעלי התוספות, עמ' 635 הערה 54, מעיר אורבך שהזיהוי של ר"ם עם ר' משה מאיוורא "אינו בטוח".

תוספות הרא"ש

ר' אשר בן יחיאל (הרא"ש) כתב פירוש על מסכת נדרים שנדפס במהדורות הש"ס וגם תוספות על המסכת שנדפסו רק לאחרונה מכתב יד יחיד ששרד. תוספות אלו הן המקור שממנו מציינים רבים מחכמי ספרד ופרובנס כאשר הם מביאים מדברי התוספות סתם. רק עד סוף פרק י.

121) **פרטי, לשעבר סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית** (לפנים טישנדרוף 2), 38 דפים.

טולדו (ספרד) קכ"ד (1364), כתיבה ספרדית בינונית. כתב היד היה שייך למלומד ק' טישנדרוף ותואר על ידי א' ילינק ב-MGWJ, כרך ב (1853), עמ' 245, 287. א' בן-יעקב, אוצר הספרים, וילנא תר"מ, עמ' 627, מס' 196, תיאר את כתב היד: "כ"י משנת הקכ"ד בטולידה הביא זה מקרוב החכם טישנדרוף מעיר קיירא ונמכר לאוצר ספרי הקיר"ה ברוסיה". כתב היד כלל תוספות הרא"ש לנדרים ונזיר ופירוש על רש"י. הקובץ נכתב בטולדו בשנת 1364, ונראה מקולופון המעתיק שהוגה מכתיבת ידו של הרא"ש. הקולופון למסכת נדרים שנכתב על הגליון: "לא מצאתי יותר בתוס' הרא"ש ז"ל מכתיבת ידו". בסוף מסכת נזיר כתב המעתיק קולופון ובו ציון מקום הכתיבה ותאריך כתיבתו (וראו להלן במס' 124). כתב היד היה בספריית המדינה בסנקט פטרסבורג והגיע לידי סוחרי ספרים, ונמצא כעת בידיים פרטיות. התוספות נדפסו לראשונה בבני-ברק בתשנ"ח, ללא ציון שמו של המהדיר וללא מבוא. ב' דבליצקי הוציא את התוספות יחד עם התוספות על מסכת נזיר מאותו כתב יד, בני-ברק תשס"א, ושנית עם תיקונים, ירושלים תשס"ד.

תוספות ר' פרץ

122) **ירושלים, הספרייה הלאומית** 621, 40, דפים 222-א-245.

המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית. בשולי הרי"ף שבכתב יד זה נמצאים שני פירושים. מ' הרשלר קבע שפירוש אחד הנו תוספות ר' פרץ למסכת נדרים והפירוש השני שיטה מתלמידי ר' פרץ. הוא ההדיר את שני הפירושים, ירושלים תשמ"ט, לפי כתב יד זה.

נזיר

תוספות

123) **ניו-יורק, ספריית היברו יוניון קולג'** K32, 2 דפים. ס' 34855. קטע על דפים סד ע"ב, ד"ה דתניא יום מלאת תביא, עד דף סה ע"א, ד"ה אחד יודע. עם שינויים מהנדפס.

המאה ה־ט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.
צולם יחד עם דף קרוע ובלתי שלם מכתב יד אחר, כתיבה שונה, ובו חידושים או תוספות על סוגיה במסכת נזיר ו ע"ב או בראש פרק ג.

תוספות הרא"ש

124) פרטי, לשעבר סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית (לפנים טישנדרוף 2), 38 דפים.

טולדו (ספרד), קכ"ד (1364), כתיבה ספרדית בינונית.
בסוף מסכת נזיר כתב המעתיק קולופון: "נשלמו תוספי נזיר להרא"ש ז"ל בחדש סיון שנת מאה ועשרים וארבע לפרט בטליטלה. בריך רחמנא דסייען מריש ועד כאן".

כתב היד היה בספריית המדינה בסנקט פטרסבורג והגיע לידי סוחרי ספרים ונמצא כעת בידים פרטיות. פרטים נוספים על כתב היד ראו במס' 121. ב' דבליצקי הוציא את התוספות יחד עם התוספות על מסכת נזיר מאותו כתב יד, בני-ברק תשס"א, ושנית עם תיקונים, ירושלים תשס"ד.

סוטה

תוספות איוורא

125) אוקספורד, ספריית הבודליינה Mich. 78, דפים א-341א (קטלוג נויבאוואר 836). ס' 21597.

סוף המאה הי"ד, כתיבה ספרדית.
נדפסו בש"ס וילנא כתוספות שני, ומחדש לפי כתב יד זה כתוספות איוורא על ידי י' ליפשיץ, ירושלים תשכ"ט. וראו בעלי התוספות, עמ' 291 ועמ' 481, הערה 17*.

תוספות הרא"ש

126) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. Qu. 32, דפים 1-37 (קטלוג נויבאוואר 432). ס' 18576.

המאה הי"ד, כתיבה ספרדית.
נכתב על ידי יהודה בן שלמה אופיצ'אל לר' יצחק ברפת (ואולי הוא ר' יצחק בן ששת שהיגר מספרד לאלג'יר בשנת 1391). קולופון: "אני יהודה ב"ר שלמה אופיצ'אל נ"ת כתבתי תוספות אלו של סנהדרין מהרא"ש ז"ל למרנא... ר' יצחק ברפת".
נדפס מכתב יד זה על ידי י' ליפשיץ, ירושלים תשכ"ח; המבוא נדפס בראש מהדורתו לתוספות איוורא למסכת זו, שם תשכ"ט, ועל ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"ה.

127) **ורשה, הספרייה הראשית למדעי היהדות על יד בית הכנסת הגדול 32**, 4 דפים.

רק קטע על פרקים ח-ט.

כתב יד זה אבד במלחמת העולם השנייה וכנראה הושמד. הוא נרשם על ידי מ' מאשקאווסקי, בהצפירה כרך כב (1893), מס' 245, כתב יד מס' 2, ובקטלוג של כתבי היד שבספרייה (במכונת כתיבה) שהכין פרופ' שור עבור פרופ' ש' אסף (ראו מס' 48 ברשימה זו).

גטין

תוספות

128) **אראס, הספרייה העירונית 889**, 88 דפים. ס' 3007, פ' 3997. מסכת גטין מתלמוד בבלי עם פירוש רש"י ותוספות בשוליים. חסר עד גטין יב ע"ב ובמקומות אחרים. בשינויים קלים בלבד מהתוספות הנדפסות. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.

המעתיק: נחמיה בן חיים חתם את שמו באקרוסטיכון בשיר בסוף כתב היד. ביבליוגרפיה נוספת: A. Guesnon, *Talmud et Machzor. Notice sur deux manuscrits hébreux de la bibliothèque d'Arras*, Paris 1904; also in *REJ* 50 (1905), pp. 274ff; בעלי התוספות, עמ' 634 הערה *50.

129) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 325**. דפים א65-א112 (קטלוג טמאני מס' 17; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 734). ס' 27548. רל"ג (1473), כתיבה אשכנזית. נכתב, כנראה, באיטליה. ראו תיאור פלאוגרפי מלא יותר במס' 14 ברשימה זו.

130) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 292**, דף א25-א58. ס' 47628. רק מתחילת פרק ד (לב ע"א) עד אמצע פרק ז (עו ע"א, ד"ה בשלמא דרבא). עם הגהות והערות בשוליים בכתיבתו של המעתיק ששמו, אולי, אלקנה. בהערה בשולי דף א39 מסומנות האותיות אלקנ"ה בראשי שורות. המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית (אולי נכתב באיטליה).

131) **וינה, ספריית המנזר הבנדיקטיני 403** (לשעבר מס' 304), 2 דפים שהוצאו מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטריה, כרך ב, עמ' 107, מס' 152). ס' 30730, פ' 403/37.

על גטין פה ע"א, ד"ה חוץ מתרומתיך מהו, עד פז ע"ב, ד"ה ודלמא סימנא שוייה, ועל דף צ ע"א-ע"ב (עד סוף המסכת). המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

- (132) **מילק, ספריית המנזר 1804**, דף בודד שהוצא מכריכה. MSS-D 803. על גטין לב-לד. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.
- (133) **וינה, הספרייה הלאומית Fragm. A 56**. דף בודד שהוצא מכריכה (קטלוג שוורץ, וינה עמ' 242). ס' 11455, פ' 906. קטע מתוספות גטין ע"ב, ד"ה הכא במאי עסקינן דלא אמר תנו, עד עג ע"א, ד"ה מאי שנא רישא. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.
- (134) **מינכן, ספריית מדינת בווריה Cod. hebr. 436, xxx**, דף בודד שהוצא מכריכה (קטלוג רות, גרמניה מס' 475). ס' 26000, פ' 3924. קטע על גטין יז ע"ב, ד"ה איפוך, עד המילים הראשונות בדף יח ע"ב, ד"ה חיישינן. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.
- (135) **אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. 697**, דפים 167א-172ב (קטלוג נויבאוואר מס' 2079). ס' 19364. רק על גטין נא ע"א, סוף ד"ה וכי מה תקון עולם, עד סד ע"א, ד"ה שליש נאמן. המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית.

תוספות חכמי אנגלייה

- (136) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618**, דפים 73-88 (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוירים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319. יצא לאור מכתב יד זה על ידי א"ד פינס, ירושלים תשכ"ח. המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.
- ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר היובל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 5-6.
- תיאור מלא של כתב היד ראו מס' 8 ברשימה זו.

תוספות הרא"ש

יצאו לאור לראשונה, ווארשא תרפ"ז, לפי כתב יד מספריית הרב אלטר (האדמו"ר מגור) ועל ידי ח"ב רביץ על פי כתבי היד פרנקפורט, כל ישראל חברים, וקיימברידג', בני-ברק תש"ל. במבוא תיאר רביץ את כל כתבי היד הנזכרים תיאור מפורט, וקבע שכתב יד פרנקפורט היה המקור לכתב יד אלטר. כתב יד אלטר עצמו נרכש על ידי בית המדרש לרבנים בניו-יורק (כתב יד Rab. 736). ש' וילמן הוציא מהדורה המיוסדת גם על כתב יד ניו-יורק, ירושלים תשל"ו.

- (137) **פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה MS hebr. oct. 146** (לפנים אוסף מרצבכר 151), 66 דפים (קטלוג רות-פרייס מס' 154). ס' 26473. מגיע עד גטין פו ע"ב, אך חסר בו מדף ט ע"א עד י ע"א, ומדף עט ע"ב עד פב ע"א, וכן חסר מעט במקומות אחרים. הטקסט בכתב יד זה כמעט זהה לזה שבמהדורת ווארשא תרפ"ז.
- סוף המאה הט"ו או תחילת המאה הט"ז. כתיבה ספרדית.
- (138) **קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Oo.6.63**, 135 דפים (קטלוג רייף מס' 241 (SCR). ס' 15940. חסר בו מדף עח ע"ב עד פד ע"א ומעט במקומות אחרים. המאה הט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.
- לפי ח"ב רביץ במבוא למהדורתו, הועתק כנראה מאותו כתב יד שממנו הועתק כתב יד פריס, כל ישראל חברים 443 (מס' 139 ברשימה זו). בסופו, בכתובה שונה: "נשלמו תוספות... הרא"ש... והם קדש למדרשו של... כמה"ר יעקב פירירא". זהו בית המדרש בירושלים שנוסד על ידי ר' חזקיה די סילוה. חתימתו של החיד"א, שלמד בבית מדרש זה, נמצאת בדף 126ב. כתב היד נקנה מר' נ"נ קורוניל בשנת 1848.
- (139) **פריס, ספריית כל ישראל חברים 443**, דפים 64-95, 120-177. ס' 3336. רק על גטין ז ע"ב – פד ע"ב, אך חסר הרבה (וראו פירוט במבוא של ח"ב רביץ למהדורתו, עמ' 5 הערה 26).
- לפי רביץ, הועתק כנראה מאותו כתב יד שממנו הועתק כתב יד קיימברידג'. שכ"א (1561), הועתק על ידי מעתיקים שונים בכתובות ספרדיות-מזרחיות שונות. סופו של כתב יד זה עם קולופון משנת שכ"א, הופרד ממנו ונמצא עכשיו בכתב יד ניו-יורק, בית המדרש לרבנים Rab. 882 (מס' 142 ברשימה זו).
- (140) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 736**, 51 דפים. ס' 41460. המאה הי"ח, כתיבה מערבית.
- כתב היד חסר במקומות רבים (ראו פירוט במבוא של רביץ עמ' 3 הערה 9). לפנים כתב יד האדמו"ר מגור, וממנו נדפסה מהדורת ווארשא תרפ"ז.
- (141) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 879** (אוסף אדלר 1216), 8 דפים. ס' 42304. רק על דפים ח-יא.
- המאות הט"ו-הט"ז, כתיבה ספרדית.
- יצא לאור על ידי ז' לייטער, מתורתן של ראשונים, פיטסבורג תש"ו. לפי מבואו של רביץ, עמ' 5, כתב יד זה הועתק מכתב יד קיימברידג'.

(142) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 882**, 6 דפים. ס' 42307. רק על דפים פה-צ. כתב יד זה הופרד מכתב יד פריס (מס' 139 ברשימה זו). בין סוף כתב יד פריס לתחילת כתב יד זה חסר דף אחד. אותו סופר העתיק דפים אלו ודפים רבים בכתב יד פריס. שכ"א (1561), כתיבה ספרדית-מזרחית. קולופון: "נשלם זה השיטה ביום ד' כו לחדש סיון שנת... השכ"א".

קידושין

תוספות

ה"תוספות" המיוחסות לר"י שנדפסו בדפוס וילנא אינם לר"י אלא חידושי של ר' אברהם מן ההר (בעלי התוספות, עמ' 247-248). חידושים אלו נמצאים בכתב יד סינסינטי 80 ובכתב יד לונדון Add. 26915 שהועתק ממנו.

(143) **טורינו, הספרייה הלאומית A. V. 23**, 18 דפים (קטלוג פירון מס' 143). שני קטעים, 8 ו-10 דפים. המאה הי"ד.

כתב היד, על שני קטעיו הנזכרים, אבד בשרפה שפגעה בספרייה בשנת 1904. אין פרטים נוספים בקטלוג המודפס של הספרייה מלפני השרפה ולכן אין אנו יכולים לקבוע מי ערך תוספות אלו.

תוספות טוך (?)

נדפסו מכתב יד אוקספורד Mich. 78 כתוספות ר' שמואל בר יצחק על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת קידושין, ניו-יורק תש"ל. א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 248, קובע שאלו תוספות הר"י הזקן. א"צ שינפלד דחה את שתי ההשערות וקבע שהתוספות הן תוספות טוך. הוא פרסם אותן לפי שלושת כתבי היד באוקספורד וכתב יד פרנקפורט בספר זכרון דרכי מנחם לזכר מנחם מנדל מרדכי מרדר, ירושלים תשמ"א, ובהוצאה נפרדת, ירושלים תשמ"ב.

(144) **רומא, ספריית אנג'ליקה Or. 38**, 40 דפים (קטלוג קפואה מס' 32). ס' 11692. רק על קידושין יא ע"א – עג ע"א. המאה הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.

עם גיליונות שנכתבו על ידי הסופר ב'חלונות' בתוך הטקסט. ביניהן: "הר"ר משה הביא ראיי" מירושלם" (דף 23א). כמו כן, נוספו הגהות וגיליונות בשוליים. רוב הגיליונות אינם זהים לאלו שבכתב יד אוקספורד Mich. 78. כתב יד זה לא עמד לפני א"צ שינפלד כאשר הוציא את מהדורתו.

(145) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Opp. 248, דפים 392-256 (קטלוג נויבאואר מס' 367). ס' 18348, פ' 2610.

תלמוד בבלי קידושין עם רש"י ותוספות (תוספות טוך?) ומרדכי על הדה, עם גיליונות. חסרים הדיבורים שבדפים עה ע"ב – פא ע"ב. אמצע המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית (בצפון איטליה). שם המעתיק: לוי.

(146) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Mich. 78, דפים 193א-289א (קטלוג נויבאואר 836). ס' 21597.

סוף המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית. אולי נכתב באיטליה. עם גיליונות, חלקם מתוספות איוורא (= תוספות שלנו) ועוד. ראו בעלי התוספות, עמ' 632. חלק מהדיבורים שבגיליונות נמצאים בפנים בכתבי היד האחרים, ודיבורים אחרים שהוכנסו בפנים בכתב יד זה נמצאים בגיליונות בכתבי היד האחרים. א"צ שינפלד, כתב במבוא למהדורתו, שעד דף יח ע"ב רב השוני שבין שלושת כתבי היד האחרים לכתב יד זה, ומשם ואילך הטקסט כמעט זהה בכל כתבי היד. נכתב על ידי חיים חלפן.

(147) **פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה** MS hebr. oct. 136, דפים 261-181 (קטלוג רות-פרייס מס' 144). ס' 23154.

המאה הט"ז, כתיבה אשכנזית. דפים אחדים הושלמו בכתיבה איטלקית מאוחרת. הטקסט נקטע באמצע וחסרים דיבורים מדף מב ע"א עד דף נז ע"א. בדפים 213א-242ב הושלם הטקסט החסר על פי תוספות הרא"ש בכתיבה איטלקית מאוחרת (המאה הי"ז). וראו א"צ שינפלד על אתר. ההעתיקה בכתיבה האשכנזית המקורית נקטעה בדף 258ב באמצע ד"ה תנא קמא סבר, והיד האיטלקית המאוחרת השלימה את התוספות מדף עה ע"ב, ד"ה השתא ממזר הוי, עד דף עט ע"א, סוף ד"ה מדהשתא בוגרת בצפרא (דף 262ב), וההמשך חסר. עם הערות וגיליונות בשוליים. תיאור מפורט ראו במס' 2 ו-4 ברשימה זו. לפנים כתב יד נתן נטע רבינוביץ בעל דקדוקי סופרים. וכן לפנים אוסף מרצבכר 154.

כתב היד תואר אצל: *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums* iv (1876), pp. 208-210.

(148) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Opp. Add. Qu. 130, דפים 241א-291ב (קטלוג נויבאואר מס' 2363). ס' 21427.

הטקסט נקטע באמצע, וחסרים דיבורים מדף מב ע"א עד דף נז ע"א כמו בכתב יד פרנקפורט. עם גיליונות בשוליים. סוף המאה הט"ז – תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית.

נראה שכתב יד זה וכתב יד אוקספורד Opp. Add. Qu. 129, קטלוג נויבאוואר מס' 2364, שהועתקו על ידי אותו סופר אנונימי, מהווים יחידה אחת, והועתקו מכתב יד פרנקפורט MS hebr. oct. 136. כל החיבורים שבכתב יד פרנקפורט הועתקו בשני כתבי יד אלו שבספריית אוקספורד שנכרכו בשני כרכים נפרדים. כתב יד פרנקפורט לא נשאר שלם וחסרים בו דפים רבים. בכתב יד זה, הועתקו גם שני חיבורים שכבר לא נותרו בכתב יד פרנקפורט: תוספות ישנים על מסכת יומא ותוספות שלנו על מסכת חולין. כמו כן, הועתק סופו של התוספות טוך שחסר היום בכתב יד פרנקפורט.

ההעתקה נעשתה, כנראה, לפני שהושלם הטקסט החסר בכתב יד פרנקפורט, שכן השלמה זו לא הועתקה בכתב יד זה. תיאור מפורט ראו במס' 2 ו-4 ברשימה זו. כתב יד זה נקנה על ידי האספן אי"ש גרציאנו בטבת תכ"ח. הכרך השני, כתב יד Opp. Add. Qu. 129, היה בבעלותו של יהודה זרחיה אזולאי, וייתכן שהוא היה גם הבעלים של כתב יד זה.

תוספות חכמי אנגליה

(149) פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618, דפים 173-187 (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוירים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319. המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.

יצא לאור מכתב יד זה על ידי א' סופר, ירושלים תש"ל. ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר היובל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 8.

תיאור מלא של כתב היד ראו במס' 8 ברשימה זו.

תוספות הרא"ש

מהדורה מקוצרת נדפסה בספר מעשה רוקם, פיסא תקס"ו, ושנית בווארשא תרפ"ז. מהדורה שלמה יותר נדפסה מתוך כתב יד ניו-יורק Rab. 901 וכתב יד אוקספורד על ידי מ"ש שפירא, תל-אביב תשכ"ט, ועל ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"ה. בשנת תשל"ג פרסם ג' צינער מהדורה על פי הדפוס הראשון. בתשל"ו פרסם שפירא מהדורה נוספת לפי מהדורת וילמן. לפי ח' בנטוב, ספונות יג (תשל"א-תשל"ח), עמ' 21-23, התוספות על פרק ד נשענות על תוספות ר' פרץ. וראו גם בעלי התוספות, עמ' 591. יש שהטילו ספק בבעלותו של הרא"ש על תוספות אלו, אך ראו בעלי התוספות, שם.

(150) ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 1146, דפים. ס' 42399. המאה הט"ו, כתיבה ספרדית.

חסר בהתחלה עד סוף קידושין ג ע"ב. כמו כן חסרים דפים באמצע, והכתב בדפים אחרים ניטשטש מרטיבות.

(151) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Opp. 366, 124 דפים (קטלוג נויבאוואר 460). ס' 18604.

המאות הט"ז-הי"ז (1600 לערך), כתיבה ספרדית.
בכתב היד מיוחס לר"י אבוהב.

(152) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים** Rab. 901, דפים 167-325 (כתב יד אדלר 927). ס' 42324.
קהיר ש"כ (1560), כתיבה מזרחית.

נדפס מכתב יד זה וכתב יד אוקספורד על ידי מ"ש שפירא, תל-אביב תשכ"ט.
נכתב על ידי משה (בן מכלוף) אגימאן עבור אלעזר מימון. קולופון: "נסלקת מסכת קדושין מתוספי הרא"ש ז"ל וכתבתיו אני הצעיר משה אגימאן י"ץ יום ד' שנים עשר לחדש שבט שנת ה'ש"ך ליצירה פה מצרים לנכון... אלעזר מימון נר"ו". כתב היד הגיע מאוחר יותר לירושלים, ולפי ציון בעלים בראשו ובסופו נקנה "מחכמי ישיבת כנסת ישראל בירושלם תוב"ב בשבט האי שתא התקל"א ליצירה".

(153) **פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה** MS hebr. oct. 136, דפים 213-242 (קטלוג רות-פרייס מס' 144). ס' 23154.
המאה הט"ז, כתיבה אשכנזית.

הטקסט של תוספות טוך בכתב יד פרנקפורט נקטע באמצע, וחסרים דיבורים מדף מב ע"א עד דף נז ע"א. בדפים 213א-242ב הושלם הטקסט החסר על פי תוספות הרא"ש בכתיבה איטלקית מאוחרת (המאה הי"ז). בדף הראשון של כתב יד זה נוספו ב'חלונות' גיליונות שאינם בנדפס או בכתבי היד האחרים. תיאור מפורט ראו במס' 2 ו-4 ברשימה זו.

(154) **לונדון, הספרייה הבריטית** Or. 5558H, דפים 55-62. ס' 6519, פ' 509.
המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה מזרחית.

ליקוטים מפרק א ופרק ב. לפי בעלי התוספות, עמ' 594, הערה 27* (שם בטעות צוין מספרו 5588) המלקט לא העתיק לפי סדר המסכת אלא לפי סדר לימודו. לפי מח"מ דייטש, העמק ב (תשמ"א-תשמ"ד), עמ' לה-לט, אינו אלא קטע ממהדורה מקוצרת של התוספות שהועתק מכתב יד שקונטרסיו נכרכו שלא כסדרם, וכולל תוספות לקידושין מ ע"א – מו ע"ב, יד ע"ב – ל ע"א. דייטש רשם את הדיבורים שנשמטו בכתב יד זה והציע תיקונים שיש לתקן בדפוס לפי כתב יד זה.

סדר נזיקין

בבא קמא

תוספות

(155) **אוקספורד, ספריית הבורליינה** Opp. 387 (קטלוג נויבאואר מס' 429). ס' 18573.

כולל שתי העתקות שונות בכתיבות שונות:
העתקה אחת – דפים 1א-38ב, על דף ב ע"א, עד דף כז ע"ב, ד"ה אמאי פטור.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.
עם גיליונות בשוליים, ומובא בהם מתוספות מהר"ם מרוטנבורג המובאות בחלקן בשיטה מקובצת, ונדפסו כתוספות טוך מכתב יד זה וכתבי יד אחרים על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת בבא קמא, ניו-יורק תשל"ז, עמ' רפג-רצז. והשוו אל בעלי התוספות, עמ' 645.

(156) הנ"ל, דפים 209ב-232א.
העתקה אחרת בכתיבה שונה: רק עד דף כז ע"א, ד"ה אינו דין שחייב.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.
הערות וגיליונות בשוליים, רבות מהן זהות לאלו שבדפים 1-38 בכתב יד זה.

(157) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים** Rab. 732, 154 דפים. ס' 41456.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.
עם גיליונות בשוליים כמו אלו שבכתב יד אוקספורד (ראו מס' 155 ברשימה זו).
כתב יד זה תואר בקטלוג המכירה מס' 2 של מוכרי הספרים שוואגר ופרנקל, מס' 199.

(158) **פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה** MS hebr. qu. 18, 84 דפים (קטלוג רות-פרייס מס' 313). ס' 30317.
כולל שתי העתקות שונות בכתיבות שונות:
דפים 1א-24ב: על בבא קמא י ע"א – לו ע"א. עם 'הגהות' בשוליים בכתיבות שונות. אחת מהן חתומה "רמ"ך" (דף 11ב).
המאה הי"ד, כתיבות אשכנזיות שונות.
דפים 25א-84ב: על בבא קמא לב – צט ע"א.
המאה הי"ד, כתיבות אשכנזיות שונות.
עם הגהות בשוליים אולי בכתיבתו של המעתיק. אחדות מהן חתומות "רמ"ך", וכן הובא מתורתו של מהר"ם. בין דפים 49-50 חסרות התוספות מאמצע דף נח ע"א, ד"ה א"נ מבריה, עד דף סג ע"א, אמצע ד"ה למה לי למהדר.
ברך 63א חתימת הבעלים "משה בן... יעקב מרגליות שליט"א".
לפנים אוסף מרצבכר 153.

159) **לונדון, הספרייה הבריטית** Add. 17053, דפים א1-45ב (קטלוג מרגליות מס' 416). ס' 4958.

רק עד דף נז ע"ב, קרוב לסוף ד"ה קסבר (דף א1-42א, והסופר הפסיק כאן את העתקתו), ומדף סב ע"ב, תחילת פרק מרובה, עד דף סג ע"ב, אמצע ד"ה מגנב הגנב (דף א45-45ב). דפים 42ב-44ב נשארו חלקים. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.

עם גיליונות בשוליים כמו אלו שבכתב יד אוקספורד (ראו מס' 155 ברשימה זו). רוב הגיליונות שייכים לפרק א, ומספרן בכתב יד זה רב בהרבה מאלו שבכתבי היד האחרים, ורובן לא נדפסו בשיטת הקדמונים. הגיליונות נכתבו על ידי הסופר עצמו ב'חלונות' בתוך הטקסט.

160) **גרץ, ספריית האוניברסיטה** I 1601, דף קטוע שהוצא מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטרית, כרך ב, עמ' 84, מס' 24). ס' 30369, פ' 404/43. רק קטעים קטנים מתוספות על בבא קמא לו-לז. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

161) **גיסן, ספריית האוניברסיטה** NF 555, דף קטוע שהוצא מכריכה. ס' 41251, פ' 5318.

תלמוד בבלי (בבא קמא סג ע"א-ע"ב) עם רש"י ותוספות. מהתוספות שרד רק קטע מדף סג ע"ב, ד"ה אימא טהורים, וקצת מהגיליונות על דף סג ע"ב. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית בינונית. התלמוד בכתובה מרובעת.

162) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים** Rab. 2351, דפים 17-18. ס' 11388, פ' 5220.

תלמוד בבלי (בבא קמא ב ע"ב – ג ע"ב, ט ע"ב – י ע"ב) עם רש"י ותוספות. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית בינונית.

תוספות תלמיד הר"י הזקן

163) **קיימברידג', ספריית האוניברסיטה** T-S F3.49 ו-T-S F3.64, 6 ו-8 קטעי דפים מתוך הגניזה בקהיר. ס' 18914, פ' 3274.

תוספות תלמיד הר"י הזקן על בבא קמא פא ע"ב – צד ע"א. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

נדפסו על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים, ניו-יורק תשל"ז, עמ' שיו-שכה.

תוספות תלמיד ר' תם ור' אליעזר

נדפסו על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת בבא קמא, ניו-יורק תשל"ז, עמ' 1-282. לפי אורבך, בעלי התוספות, עמ' 643-645, אין אלו תוספות במובן

הרגיל אלא "אוסף גולמי של העתקות מקונטרסים שונים של תוספות ושל שמועות ומסורות", והמלקט לא היה תלמיד ר' תם ולא תלמיד ר' אליעזר.

(164) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Opp. 388, 105 דפים (קטלוג נויבאוואר מס' 430). ס' 18574.

סוף המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית. נעתק על ידי ארבעה מעתיקים שונים.

תוספות אחרות

(165) **מינכן, ספריית מדינת בווריה** Cod. hebr. 153, 3 דפים (קטלוג רות-פרייס מס' 379). ס' 25997.

בכתב יד זה מכורכים מספר דפים שהוצאו מכריכות:

דפים 1ב, 3א, 4א-4ב: קטעים מתוספות על בבא קמא כה, כז. מרבה להביא תירוצים מפ"ר ר' תם. בסוף פרק ב: "גמגו". דומה מעט ל"תוספות תלמיד ר' תם" המתואר לעיל.

דפים 2א-2ב (בכתיבה שונה): קטעים על בבא קמא ב ע"ב. פסקאות רבות מסתיימות "מ"ר". כן מוזכר "פרת"ם ו"הרי"ץ" (?). הקטע הראשון נכתב אולי במאה הי"ג והקטע השני אולי במאה הי"ד, והכתיבות אשכנזיות.

תוספות שני

קטעים מתוספות שני על פרקים ח-י שרדו בכתב יד מוסקבה, גינצבורג 232, ועד תחילת פרק ט בכתב יד לונדון Add. 26988, ובכתב יד מוסקבה, גינצבורג 183, שהועתק ממנו, הכולל גם את תוספות ר' פרץ לפרקים א-ז. ראו תיאורי כתבי היד להלן. קטעים מתוספות אלו פורסמו בבמות שונות:

ג' חסידה, 'קטעים מתוס' שאנץ לבבא קמא, סוגיא דשבח (דף צה ע"ב – צו ע"א), צפונות ד, א (תשנ"ב), עמ' ה-י; 'תוס' הר"ש משאנץ על פרק החובל', ספר זכרון אבני שלמה, ירושלים תשנ"ג, עמ' ד-כז; 'חידושי תוס' שאנץ על פרק הגוזל ומאכיל', ספר זכרון שלמה... לזכרו של... רבי שלמה שמשון קרליץ, בעריכת א"י קרליץ, בני-ברק תש"ס, עמ' קיז-קכז. כל שלושת הפרסומים הנ"ל פורסמו שוב בקובץ כנסת ישראל, לזכרון ישראל רוזנברג, בני-ברק תשס"ה, עמ' יז-צז.

תוספות ר' פרץ או תלמידי ר' פרץ

תוספות אלו נדפסו לראשונה בליוורנו תקע"ט עד בבא קמא קז ע"א, ולאחרונה על פי כתב יד לונדון, ירושלים תשל"ה (עד דף קי ע"ב). המהדיר כתב שהוא עשה שימוש בכתב יד לונדון, אך נראה שהוא רק ליקט ותיקן במקומות בודדים, ולא הזכיר כלל את רוב שינויי הנוסח. דפוס מתוקן יצא בירושלים תשמ"ב.

אחדים מכתבי היד הרבים של תוספות אלו שונים מהנדפס ומכתבי היד האחרים, וראו בעלי התוספות, עמ' 580.

(166) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 738** (לפנים JTS 211), 84 דפים. ס' 41462.

המאות הט"ו-הט"ז, כתיבה ספרדית.
קצר יותר מהנדפס. אינו מעתיק מה שנכתב בתוספות שלנו.

(167) **לונדון, הספרייה הבריטית Add. 26988**, דפים 1-א-136 (קטלוג מרגליות מס' 417). ס' 5659.

המאה הט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.
חסרים דפים רבים. עם שינויי נוסח מהנדפסים, ולפי אורכך, בעלי התוספות, עמ' 580 הערה 44, כתב יד זה מתאים לתוספות תלמיד הר"ף המצוטט בשיטה מקובצת. התוספות מפרק ח ואילך עד קיב ע"א (דפים 136-א-181) אינן תוספות תלמיד הר"ף, וחלק מן הפירוש הוא תוספות שנן (פירושים רבים חתומים "מ"ר" כדרך תוספות שנן, ודיבורים רבים מפירוש זה הובאו בשיטה מקובצת, ויוחסו לתוספות שנן). חסר סופו ומסתיים בתחילת פרק ט, והשוו אל כתב יד מוסקבה שהועתק מכתב יד זה.

(168) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 232**, 297 דפים. ס' 47641.
כמו בכתב יד לונדון (לעיל מס' 167), התוספות על פרקים ח-ט אינן תוספות ר' פרץ אלא תוספות אחרות, בחלקן תוספות שנן. כתב יד זה כולל את התוספות לפרקים ח-ט בשלמותן עד סוף פרק ט.
המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה מזרחית.
בסופו חתימת המעתיק מרדכי חביליו.

(169) **לונדון, הספרייה הבריטית Or. 10030**, 256 דפים (אוסף גסטר 25). ס' 7087.
רק עד בבא קמא קו ע"ב.
המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.

(170) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 957**, 170 דפים. ס' 48294.
מגיע עד דף קט ע"ב, ד"ה חוץ לא מדות.
המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה מזרחית.

(171) **ירושלים, הספרייה הלאומית 1618**, 80, 6 דפים.
קטע, רק עד דף י ע"א, ד"ה שייר ליחכה.
המאה הי"ז, כתיבה ספרדית.
אוסף יצחק בדאהב.

171א) **ירושלים, הספרייה הלאומית 705 80**, דפים 26. רק דפים ב ע"ב – כ ע"א. לפעמים קצר מהנדפס ולפעמים מאריך וכולל פסקאות שלמות שאינן בדפוסים. הסופר העתיק את התוספות עד סוף ד"ה לא צריכא בחצר דלא קיימא (דף 25ב), והמשיך להעתיק חידושים או תוספות שאינם של ר' פרץ על סוגיית "ומאי שנא מלוה" (בבא קמא קז ע"א), אך סופם חסרים. המאות הט"ז-הי"ז (סימני מים משנת 1599). כתיבה ספרדית מזרחית.

172) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 585**, דפים 161-א-34. ס' 48019. רק עד סוף פרק ז (דפים 161-א-34). מדף 161-א-144 תוספות או פירוש אחר על פרקים ח-י. תוספות אלו ארוכות מאוד. מוזכר בהן "הר"ר שמואל בר' חיים מוורדון" (דף 148ב).

המאה הי"ז (לפני 1617), כתיבה איטלקית. במספר מקומות השאיר המעתיק מקום חלק. ככל הנראה הוא העתיק מעותק מעט פגום.

קולופון (בסוף כתב היד): "אני שמואל בכמ' פנחס פנצי יצ"ו העתקתי הספר הזה מחדושי קמא מספר אחד שהיה ביד כמהח"ר לוליאני קסיס יצ"ו חתום מיד דומ' יירושי לומיניאנו". לוליאנו קזיס (קסיס), אחיו של ר' משה קזיס, שחידושו למסכת זו הועתקו בדפים 1-33 בכתב יד זה, נהרג במנטובה בשנת 1630. "דומ' יירושילומיניאנו" הוא דומינקו ירושלמי, שצנזר ספרים בסוף המאה הט"ז ובתחילת המאה הי"ז.

בסוף כתב היד חתימת צנזור אחר משנת 1617: Gio. Domenico Carretto.

173) **ורשה, ספריית הרב יצחק מאיר אלטר מגור 281**, דפים 154. כתב היד מתואר ברשימה (בכתיבת יד) של כתבי יד המוצעים למכירה על ידי הרב יצחק מאיר אלטר מגור, הנמצאת במחלקת כתבי היד של הספרייה הלאומית בירושלים (אוסף ג' שלום). מקום הימצאו של כתב היד היום אינו ידוע.

174) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 183**, דפים 2-150. ס' 6863. המאה הי"ז, כתיבה איטלקית. הועתק מכתב יד לונדון Add. 26988, וראו תיאורו במס' 167 ברשימה זו. חלק מהתוספות שבפרקים א-ב הועתקו בסוף כתב היד (דפים 141-ב-150א). מפרק ח ואילך (דף 100-ב-141) אינן תוספות תלמיד הר"ף כמו בכתב יד לונדון הנזכר.

175) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים 855 Rab.**, דפים 149. (אוסף אדלר 941). ס' 42284. מגיע עד בבא קמא קי כמו בדפוס ירושלים. המאה הי"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.

(176) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 728**, דפים א-234ב. ס' 41453. מגיע עד בבא קמא קט ע"ב והסוף חסר. המאה הי"ז, כתיבה מזרחית-ספרדית. כתב היד מתואר במס' 228 ברשימה (בכתיבת יד) של כתבי יד המוצעים למכירה על ידי הרב יצחק מאיר אלטר מגור הנמצאת במחלקת כתבי היד של הספרייה הלאומית בירושלים (אוסף ג' שלום).

(177) **ירושלים, הספרייה הלאומית 352**, 80, דפים (קטלוג יואל מס' 79). בבבא קמא ה ע"א צוין "חסר שני עליון", כמו דפוס ליוורנו תקע"ט. המאות הי"ח-הי"ט, כתיבה מזרחית.

(178) **לונדון, ספריית מונטיפיורי 69**, 221 דפים (קטלוג הירשפלד מס' 69). ס' 4587. כמו דפוס ליוורנו תקע"ט, אך כולל עד בבא קמא קי ע"ב. עם ההגהות שבדפוס ועם הגהות אחרות המביאות "נ"א" (= נוסח אחר). המאות הי"ח-הי"ט, כתיבה צפון אפריקנית. אוסף הברשטס 106. כתב היד נמכר במכירה פומבית באוקטובר 2004, ותואר בקטלוג סות'ביס מס' 62.

(179) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 869**, 160 דפים (אוסף אדלר 2383). ס' 42297.

המאות הי"ח-הי"ט, כתיבה צפון אפריקנית, וכנראה נכתב בתוניסיה. כמו דפוס ליוורנו תקע"ט, ולפי השערת ספרני בית המדרש לרבנים נדפס מכתב יד זה. יש לציין שמהדורת ליוורנו כוללת הסכמות מרבני תוניסיה, וסביר שכתב היד שממנו נדפס הגיע משם. בבבא קמא ה ע"א צוין "חסר שני עליון".

(180) **ירושלים, הספרייה הלאומית 391**, 40, 72 דפים. בבבא קמא ה ע"א צוין "חסר שני עליון". כמו דפוס ליוורנו תקע"ט. המאה הי"ט, כתיבה צפון אפריקנית.

(181) **ירושלים, אוסף בניהו ס 4**, דפים 5-14. ס' 73008. קטעים מתוך כריכה. כולל קטעים מפרקים ג-ד ומפרק ח. המאה הט"ו, כתיבה ספרדית.

תוספות (?) אחרות

(182) **קרמסמינסטר, ספריית המנזר Hebr. 12**. דף אחד שהוצא מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטרייה, כרך ב, עמ' 90, מס' 59). ס' 14633, פ' 1541. קטע מפירוש על בבא קמא פז-פט. אולי תוספות. משתמש הרבה בלשון "וי"ל". המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.

ייתכן שנשמרו תוספות אחרות על פרקים ח-י גם בכתב יד מוסקבה 585 (וראו לעיל מס' 172).

בבא מציעא

תוספות

183) המבורג, ספריית המדינה והאוניברסיטה Cod. hebr. 314, דפים 47 (קטלוג שטיינשניידר, המבורג מס' 173). ס' 26376.
רק מבבא מציעא כט ע"א עד קד ע"א, וחסרות בו התוספות מדף ע עד פח. ראו בעלי התוספות, עמ' 647 הערה 27.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

184) פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2597, דפים 115 (קטלוג דה-רוסי מס' 652; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 732). ס' 13298.
הועתק מראש המסכת עד דף קיד ע"א. כתב היד מורכב מיחידות שונות שנעתקו על ידי מעתיקים שונים, ונראה שהחלק האחרון לא הושלם.
סוף המאה הי"ד, כתיבות אשכנזיות שונות.
עם גיליונות רבים, בעיקר בתחילת המסכת, החתומים "גי". רבים מהגיליונות נמצאים גם בכתב יד לונדון אך מספרם כאן קטן יותר.

185) לונדון, הספרייה הבריטית Add. 17053, דפים א46-73ב (קטלוג מרגליות מס' 416). ס' 4958.
רק על פרקים א-ב.
המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.
עם גיליונות שנכתבו על ידי הסופר עצמו ב'חלונות' בתוך הטקסט ובהן השלמות מתוספות שנין. השוו אל בעלי התוספות, עמ' 646 הערה 24*.

186) אוגסבורג, ספריית המדינה והעיר Frag. rel. 1, קטע בודד שהוצא מכריכה. ס' 18045, פ' 3783.
קטעים מתלמוד בבלי, בבא מציעא ב ע"א – ד ע"א עם פירוש רש"י ותוספות בשוליים. עם שרידים של גיליונות.
המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

187) אודנוולד, ארכיון המחוז
קטע מתוספות בבא מציעא לב סוף ע"ב עד לד ע"א, ומדף מא סוף ע"ב עד מב ע"ב.

188) **בצאנו, ארכיון העיר Fr. 15**, 2 דפים קטועים שהוצאו מכריכה. פ' 6256. קטע מתלמוד בבלי עם פירוש רש"י ותוספות בשוליים. כולל בבא מציעא קח ע"א – קי ע"ב.

התלמוד בכתובה ספרדית מרובעת של המאות הי"ג-הי"ד, ואילו פירוש רש"י והתוספות נוספו על ידי יד אשכנזית מהמאות הי"ד-הט"ו.

M. Perani, 'Le pergamene ebraiche manoscritte: Nוספת: dell'archivio storico di Bazzano', *Quaderni della Rocca* ii (1992), pp. 67-73; idem, 'Frammenti di manoscritti ebraici medievali nell'Archivio Storico Comunale di Bazzano', *La Bibliofilia* 96 (1994), pp. 109-150; E. Engel, 'I frammenti di Bazzano alla luce della codicologia e paleografia ebraiche', *Materia Giudaica* 6, 2 (2001), pp. 205-219

189) **וינה, הספרייה הלאומית Fragm. A 57**, 2 דפים שהוצאו מכריכה (קטלוג שוורץ, וינה עמ' 242). ס' 11455, פ' 906. קטעים מתוספות בבא מציעא סב ע"א – סד ע"ב, פ ע"א – פב ע"ב. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

190) **וינה, ספריית המנזר הבנדיקטיני 118** (לשעבר מס' 107), 2 דפים שהוצאו מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטריה, כרך ב, עמ' 107, מס' 153). ס' 11692, פ' 403/34. על בבא מציעא ט ע"א, ד"ה הואיל ויכול, עד יב ע"ב, ד"ה רבי יוחנן אומר. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

191) **וינה, ספריית מנזר הדומיניקנים 22**, דף קלף בודד המודבק לכריכה של ספר לטיני. הכתב בצד החיצוני של הקלף גורד, וניתן לקרוא בקושי רב רק את השיקוף בכתב ראוי של הטקסט בצד הפנימי של הדף המודבק לכריכה. רק מדרב ע"ב, ד"ה אי תנא מציאה, עד ג ע"א, ד"ה ולא אמרת. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

192) **ירושלים, אוסף מ' קרופ Heb. 42**, דף בודד שהוצא מכריכה. ס' 39117, פ' 5104. על בבא מציעא ב ע"ב, סוף ד"ה היכא דאיכא דררא דממונא, עד ג ע"ב, ד"ה אבל העדאת עדים, ז ע"ב, סוף ד"ה בזמן, עד ח ע"ב, סוף ד"ה או דילמא מנהיג עדיף. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית. עם גיליונות החתומים "גי'".

תוספות חכמי אנגליה

(193) פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618, דפים 151-173 (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוירים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319.

המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.

יצא לאור מכתב יד זה על ידי א' פינס, ירושלים תשמ"ז.

ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר היוכל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 8.

תיאור מלא של כתב היד ראו במס' 8 ברשימה זו.

תוספות הרא"ש

נדפסו מתוך כתב יד אוקספורד Opp. Add. fol. 19 עם שינויים מכתב יד Opp. 99 על ידי מ' הרשלר וי"ד גרודזיצקי, ירושלים תשי"ט, ועל ידי ש' וילמן "ע"פ כמה כ"י מדויקים והוא מתאים עם לשון הרא"ש שבשיטה מקובצת", ירושלים תשל"ה, אך אין לדעת באיזה כתב יד השתמש.

(194) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. fol. 19, דפים 77-151 (קטלוג נויבאואר מס' 442). ס' 18586.

המאה הט"ו, כתיבה ספרדית.

חסר מעט בתחילת פרק י (קטז ע"ב – קיז ע"א), והמעתיק השאיר עמוד ריק, וכנראה הטופס שממנו העתיק היה משובש או חסר. השורות האחרונות של פרק י חסרות בכתב היד.

(195) ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 742 (JTS 221; אוסף דיינארד 396), 42 דפים. ס' 41466.

המאות הט"ו-הט"ז, כתיבה ספרדית.

קצר מהנדפס, וגם כולל חידושים אחדים בשם רמב"ן שאינם בתוספות הרא"ש הנדפס.

רק עד אמצע פרק ז.

(196) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. 99, דפים 1-113 (קטלוג נויבאואר מס' 446). ס' 18590.

המאה הט"ז, כתיבה ספרדית.

(197) לונדון, אוסף מונטיפיורי 85, 137 דפים (קטלוג הירשפלד מס' 85). ס' 4600.

רק עד בבא מציעא קטו, והשאר חסר. בשינויים קלים מהדפוסים.

המאה הט"ז, כתיבה איטלקית.

ייתכן שכתב יד זה היה כרוך בעבר עם כתב יד מונטיפיורי 83 שבו חידושי הרשב"א והרמב"ן על בבא מציעא.
 אוסף שזח"ה 312. לפנים באוסף אי"ש גרציאנו (המאה הי"ז) ובאוסף יהודה זרחיה אזולאי (המאה הי"ט). כתב היד נמכר במכירה פומבית באוקטובר 2004, ותואר בקטלוג סות'ביס מס' 78.

198) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Opp. 100, דפים 91-1 (קטלוג נויבאוואר מס' 431). ס' 18575.
 תס"ט (1709), כתיבה אשכנזית.
 העתק של כתב יד אוקספורד Opp. 99 שנעשה על ידי אפרים בן צבי הירש רוטנברג ונשלם בשבט תס"ט.

199) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג** 1013, דפים 93-א99. ס' 48547.
 רק עד דף ד ע"ב, אמצע ד"ה רבי עקיבא. הסופר הפסיק את ההעתקה באמצע דף 99א. המאה הט"ז, כתיבה ספרדית.
 דפים 93-א95 הושלמו בכתיבה אחרת.

תוספות ר' פרץ

יצאו לאור מכתב יד ברלין ומכתב יד בודפשט (המקוצר) על ידי חיים ב"צ הרשור, ירושלים תש"ל. המהדיר כתב במבוא, עמ' 22, שהדפיס בהשוואה עם כתב יד אוקספורד 434, אבל הוא עצמו כותב שם, בהערה 122, שכתב יד אוקספורד נתייחס לר' פרץ בטעות. וראו בעלי התוספות, עמ' 580 הערה 45 ו-47*. "כת"י פריז מס' 445.3 (צריך להיות 454/3), לא עמד לפני המהדיר אך מוזכר על ידו במבוא ואין בו תוספות ר' פרץ.

200) **ברלין, ספריית המדינה** Or. Qu. 517, דפים 98 (קטלוג שטיינשניידר, ברלין מס' 67). ס' 1711.
 המאה הט"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית.

201) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג** 1013, דף 104-ב119. ס' 48547.
 רק עד יג ע"ב.
 המאה הט"ז, כתיבה ספרדית.
 הנוסח הקצר כמו בכתב יד בודפשט, והשוו להלן מס' 203 ברשימה זו.

202) **פריס, הספרייה הלאומית** héb. 454, דפים 7-א12 (קטלוג זוטנברג מס' 454). ס' 4475.
 קטע על לו ע"ב – סה ע"ב.
 המאה הט"ז, כתיבה ספרדית.

(203) **בודפשט, אוסף קויפמן A 52**, דפים א1-103א (קטלוג וייס מס' 5). ס' 2851. חסרות התוספות על דפים סג-ק"ח. נכתב בשלוניקי 1607, כתיבה ספרדית-מזרחית. הנוסח קצר יותר מזה שבכתב יד ברלין, אך כולל גם תוספות והוספות ("תוספת") שאינן בכתב יד ברלין. נוסח זה נמצא גם בכתב יד מוסקבה 1013 (מס' 201 ברשימה זו).

בבא בתרא

תוספות

עד בבא בתרא קמד ע"א התוספות הן תוספות טוך ואחר כך תוספות עתיקות מתלמידי הר"י. השוו אל בעלי התוספות, עמ' 648-654.

(204) **לונדון, הספרייה הבריטית Add. 17053**, דפים א74-200ב (קטלוג מרגליות מס' 416). ס' 4958, פ' 5026. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית. אחרי ד"ה הלכתא, בסוף דף קמד ע"א, (א165 בכתב היד) כתב המעתיק: "לא מצאתי יותר". ההמשך הושלם בכתיבה שונה, ובו התוספות המודפסות, אך רבות מהן חתומות "מ"ר". עם גיליונות שנכתבו על ידי הסופר עצמו ב'חלונות' בתוך הטקסט בפרקים הראשונים עד פרק ו. עם הערות אחרות בשוליים. השוו אל בעלי התוספות, עמ' 648 הערה 29.

(205) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 325**, דפים ב225-280ב (קטלוג טמאני מס' 17; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 734). ס' 27548. רל"ג (1473), כתיבה אשכנזית. נכתב, כנראה, באיטליה. ראו תיאור פלאוגרפי מלא יותר במס' 14 ברשימה זו.

עם גיליונות, בעיקר לפרקים א-ג, חלקן זהות לאלו שבכתב יד לונדון. בסוף דף קמד ע"א: "עד כאן שיטת הר"א ז"ל" כמו בדפוס, ואחר כך התוספות המודפסות, אך רבות מהן חתומות "מ"ר" כמו בכתב יד לונדון הנזכר.

(206) **אליסנדריא, ארכיון המדינה Fr. ebr. 8**, 4 קטעים מדף אחד שהוצאו מתוך כריכה. פ' 7300.

קטעים מתוספות על בבא בתרא מד ע"ב – מה ע"א. המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.

(207) **וינה, הספרייה הלאומית** Fragm. B 52, דף אחד שהוצא מכריכה, ונחתך לאורכו לארבע רצועות (קטלוג שוורץ, וינה עמ' 246). ס' 11455, פ' 906. קטע מתוספות על בבא בתרא ז ע"א – ח ע"ב. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(208) **וינה, ספריית מנזר הדומיניקנים 32**, דף אחד שהוצא מכריכה של ספר לטיני. הדף נחתך לאורך לארבע רצועות, אך רק שתי רצועות שרדו. על בבא בתרא כו ע"ב, ד"ה גזלן הוא, עד כז ע"א, ד"ה אילו קרקע. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(209) **ציריך, הספרייה המרכזית C 66**, 2 דפים שהוצאו מכריכה. ס' 15763. על בבא בתרא יח ע"ב – יט ע"א. בשינויים מהתוספות המודפסות. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(210) **קרימונה, ארכיון המדינה 71**, 2 דפים שהוצאו מכריכה (קטלוג, P. F. Fumagalli, *Manoscritti e frammenti ebraici nell'Archivio di Stato di Cremona*, Roma (1995, p. 71, no. T III). ס' 34136, פ' 4904. תלמוד בבלי בבא בתרא כב ע"א – כג ע"א, כד ע"א, כה ע"א-ע"ב, עם פירוש רש"י ותוספות. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(211) **סנקט פולטן, ספריית הבישופות Ink. 63**, 5 קטעים שהוצאו מכריכה. MSS-D 545. על בבא בתרא דפים ה-ז, פד. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית. חמישה קטעים קטנים מתוך שלושה דפים; הוספות בשוליים בכתיבה שונה.

תוספות אחרות

(212) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 186**, 144 דפים. ס' 6870. תוספות אחרות ובהם דברי ר' תם, ר"י וגם ר' מנחם מיואני, ר' אליעזר משזנא, ר' שמואל בן מנחם, ר' שמעון ועוד. לפי המהדיר א' חבצלת, אלו ביסודן תוספות איורא, שנערכו באשכנז אולי בעריכת ישעיה מויילא או ר' ישראל בר אורי שרגא. המאה הט"ז, כתיבות ספרדיות-מזרחיות שונות. יצאו לאור על ידי א' חבצלת, בספר זכרון עולת שלמה, א, ירושלים תשמ"ט, עמ' יא-רכט. התוספות על פרק א נדפסו על ידי י' ליפשיץ, בספר הזכרון להרב נסים, ג, ירושלים תשמ"ה, עמ' כז-סח. לאחרונה נדפס מחדש פעמיים, פעם בירושלים תשנ"א, ופעם נוספת על ידי י' עמרני, תוספות ישנים על מסכת בבא בתרא, ירושלים

תשנ"ז. לדברי העורך של המהדורה האחרונה "תוספות אלו מביאות את הדברים בלשון הסמוך למקורן ובשלימותן".

- (213) **ירושלים, הספרייה הלאומית 1107**, 2°, 4 דפים שהוצאו מכריכה. תוספות מבית מדרשו של ר"י הזקן שנכתבו על ידי אחד מתלמידיו. על בבא בתרא ה"ב – ט ע"א. המאה הי"ג (?), כתיבה אשכנזית. נדפסו מכתב יד זה על ידי י' ליפשיץ, מוריה ט-י (תש"ם-תשמ"א), עמ' 2-8. ביבליוגרפיה נוספת: בעלי התוספות, עמ' 269 הערה 40.

סנהדרין

תוספות שני

- (214) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 816**. ס' 39111. תוספות שני נכתבו על גיליונות דפוס ויניציאה ש"פ. נדפסו על ידי י' ליפשיץ, סנהדרי גדולה, כרך ו, ירושלים תשל"ד.

תוספות חכמי אנגליה

- (215) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618**, דפים 92-117 (קטלוג דה-רוסי 933; קטלוג טמאני-מצוריים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319. המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית. יצא לאור מכתב יד זה על ידי א' סופר, ירושלים תשכ"ח. ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר היוכל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 8. תיאור מלא של כתב היד ראו במס' 8 ברשימה זו.

תוספות הרא"ש

- (216) **אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. qu. 32**, דפים 38-152 (קטלוג נויבאואר מס' 432). ס' 18576. סוף המאה הי"ד, כתיבה ספרדית. נדפס על ידי י' ליפשיץ וב' ליפקין, סנהדרי גדולה, כרך ג, ירושלים תשל"ל, ועל ידי ש' וילמן, תל-אביב תשכ"ט ותשל"ה. נכתב על ידי יהודה בן שלמה אופיצאל עבור ר' יצחק ברפת, ואולי הוא ר' יצחק בר ששת (הריב"ש).

(217) קיימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S F4.123, דף מתוך הגניזה הקהירית. ס' 18915, פ' 3062; סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית Yevr. II A 266,5, 2 דפים. קטעים מתוספות הרא"ש על סנהדרין סא-סג, פד ע"ב ואילך. המאה הט"ו, כתיבה ספרדית.

מכות

תוספות ישנים מתלמידי ר' פרץ

נדפסו מתוך כתב יד לונדון על ידי ח"ד אלטוסקי, ירושלים תשל"ג.

(218) אוקספורד, ספריית הבודליינה Mich. 93, דפים א68-א92 (קטלוג נויבאוואר מס' 428). ס' 18572.

נכתב בשנת צ"ז (1337), כתיבה ביזנטית (?).

(219) לונדון, הספרייה הבריטית Add. 27005, דפים 1-31 (קטלוג מרגליות מס' 419). ס' 5676.

המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית. אוסף י' אלמנצי.

שבועות

תוספות

(220) וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 168, 20 דפים (קטלוג ריצ'לר, וטיקן). ס' 8628.

המעתיק העתיק רק עד שבועות כ ע"א, עד המילים "אבל תימ' דאכתי". חסר דף בין דפים 35 ו-36, ולכן חסר חלק מהתוספות על שבועות יז ע"ב עד יח ע"א. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית. עם גיליונות אחדים בשוליים, בעיקר בראש כתב היד.

(221) אוקספורד, ספריית הבודליינה Mich. 93, דפים א1-א92 (קטלוג נויבאוואר מס' 428). ס' 18572.

נכתב בשנת צ"ז (1337), כתיבה ביזנטית (?).

עם גיליונות בפנים. יד מאוחרת סימנה מעל השורות את תחילת הגיליונות ("גי'") ואת סופם ("ע"כ"). על התוספות ראו בעלי התוספות, עמ' 293 הערה 106, ועל הגיליונות ראו שם, עמ' 660.

(222) ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 733 (לשעבר JTS 210), 5 דפים. ס' 41457.

המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.
עם גיליונות בשוליים בדפים הראשונים, רובם חתומים "גי'". הגיליונות אינם זהים לאלו שבכתב יד אוקספורד ורק אחדים מהם נמצאים גם בכתב יד פרמה.
שם המעתיק, שלמה, מצוין בדף 16ב.
נרשם בקטלוג מוכרי הספרים שוואגר ופרנקל, קטלוג מס' 2, מס' 196.

(223) **פרמה, ספריית הפלטינה** Parm. 325, דפים א-23 (קטלוג טמאני מס' 17;
קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 734). ס' 27548.
רק מדף ג ע"א. עם גיליונות רבים.
רל"ג (1473), כתיבה אשכנזית. נכתב כנראה באיטליה. ראו תיאור פלאוגרפי מלא
יותר במס' 14 ברשימה זו.

(224) **שטרסבורג, הספרייה הלאומית** 3947/21, 2 דפים שהוצאו מכריכה. פ' 369.
קטעים מתוספות על שבועות ד ע"ב, ד"ה דתניא מרצע, עד ו ע"א, ד"ה ויאמרו
מקרום ביצה; כ ע"ב, ד"ה מקונמות, עד כב ע"ב, ד"ה וחכמים אומרים.
המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.

(225) **קלגנפורט, Bundesstaatliche Studienbibliothek Pap. Hs. 151**, 4 דפים
שהוצאו מכריכה. פ' 3722.
קטעים מתוספות על שבועות כח ע"א – כח ע"ב; לא ע"ב – לד ע"א. עם גיליונות
בשוליים.
המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.
ביבליוגרפיה נוספת: בעלי התוספות, עמ' 660 הערה 69.

תוספות הרא"ש

נדפסו לראשונה בספר שם עולם, ליוורנו תקי"ז.
יצא לאור משלושה כתבי יד באוקספורד על ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"ה.

(226) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Mich. 366, דפים 72ב-96ב (קטלוג נויבאוואר
מס' 1571). ס' 16436.
חסר מראש דף מד ע"א.
סוף המאה הט"ו, כתיבה ספרדית.
נראה שהחלק הראשון של כתב יד זה (דפים 1-102) נכתב על ידי אותו סופר
שהעתיק תוספות הרא"ש בכתב יד מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488,
ואולי שני כתבי היד הם שני חלקים של כתב יד אחד שנתחלק.

(227) **אוקספורד, ספריית הבודליינה** Mich. 250, דפים א-321ב (קטלוג נויבאוואר
מס' 535). ס' 19406.

בשתי כתיבות מזרחיות מסוף המאה הט"ז. חלק מהתוספות לפרק ח, הזהות לאלו שנדפסו, חסרות, והמעתיק השאיר מקום חלק כדי להשלימן. בסופו קולופון קרוע משנת ש[...]. ובו עדות שכתב היד נכתב לר' דוד ביבש.

228) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 1013**, דפים א52-א62. ס' 48547. רק על פרקים ה, ז-ח. המאה הט"ז, כתיבה מזרחית. התוספות על פרק ח קצרות מהנדפס, ורובן שונות ממנו, כמו בכתב יד אוקספורד (מס' 229 ברשימה זו).

229) **אוקספורד, ספריית הבודליינה Mich. 321**, דפים 198-190 (קטלוג נויבאואר 456). ס' 18600. רק על פרקים ה, ז-ח. המאה הי"ז, כתיבה ספרדית-מזרחית. התוספות על פרק ח קצרות מהנדפס, ורובן שונות ממנו, כמו בכתב יד מוסקבה (מס' 228 ברשימה זו).

230) **ניו יורק, ספריית ישיבה-אוניברסיטה 349**, דף 51 (קטלוג י' אביב"י, אוסף כתיב-היד הרבניים: ספריית מנדל גוטסמן ישיבה-אוניברסיטה, ניו-יורק תשנ"ח, מס' 9). ס' 51530. כמו בדפוס ליוורנו תקי"ז. המאה הי"ח, כתיבה מערבית, וכנראה נכתב בתוניסיה.

תוספות אחרות

231) **פריס, הספרייה הלאומית héb. 1413**, דפים א50-א51. ס' 24890, פ' 3817. קטעים מתוספות על שבועות כב-כג, כח, השונות מהתוספות שלנו, ואולי הן מתלמידו של ר' שמשון משנץ. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

עבודה זרה

תוספות ר' אלחנן בן הר"י

תוספות ר' אלחנן נתחברו בשנת ד' תתקמ"ב (1182). נדפסו מתוך העתק של כתב יד מונטיפיורי על ידי ד' פרנקל, הוסיאטין תרס"א, ולאחרונה גם על ידי א"י קרויזר, בני-ברק תשס"ג. בכתב יד זה התוספות מדף לה ע"א הן של ר' יהודה ב"ר יצחק מבורינא (וראו להלן). וראו בעלי התוספות, עמ' 254-256.

(232) **לונדון, אוסף מונטיפיורי 65**, דפים 1-61 (קטלוג הירשפלד מס' 65). ס' 4583. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית. שם המעתיק, משה, מעוטר בדף 22ב. בעלים: אברהם מונסון ושמאל דוד לוצטו. אוסף שזח"ה 58. כתב היד נמכר במכירה פומבית באוקטובר 2004 ותואר בקטלוג סות'ביס מס' 58. השוו אל בעלי התוספות, עמ' 254.

(233) **בודפשט, המוזיאון הלאומי fol. 7**, דף בודד שהוצא מכריכה. ס' 31666. קטע על עבודה זרה יח ע"א, ד"ה רבא, עד דף כ ע"ב, ד"ה שלא. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית. ביבליוגרפיה נוספת: בעלי התוספות, עמ' 254 הערה 9; A. Scheiber, *Hebräische Kodexüberreste in ungarländischen Einbandstafeln*, Budapest 1969, p. 214, no. 104.

תוספות שנין

(234) **לונדון, אוסף מונטיפיורי 67**, דפים 1-12 (קטלוג הירשפלד מס' 67), ס' 4585. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית. לפי בעלי התוספות, עמ' 293-296, זוהי כנראה מהדורה שנייה של תוספות שנין. מעבודה זרה מא ע"א ואילך (דפים 12ב-16ב בכתב היד) "פרישת רבנו יהודה שיר ליאון". תוספות שנין נדפסו מכתב יד זה על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת עבודה זרה, ניו-יורק תשכ"ט. אוסף שזח"ה 96. כתב היד נמכר במכירה פומבית באוקטובר 2004, ותואר בקטלוג סות'ביס מס' 60.

תוספות חכמי אנגליה

(235) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618**, דפים 54-64 (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוירים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319. נדפס על ידי א' סופר, ירושלים תשל"א. המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית. ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר היוכל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 1-51, וראו במיוחד עמ' 4-5. תיאור מלא של כתב היד ראו במס' 8 ברשימה זו.

תוספות ר' יהודה בן יצחק שירליאון מפרים

(236) לונדון, אוסף מונטיפיורי 67, דפים 12ב-16ב (קטלוג הירשפלד מס' 67). ס' 4585.

מעבודה זרה מא ע"א ואילך "פרישת רבנו יהודה שיר ליאון".

המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

נדפס מכתב יד זה על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת עבודה זרה, ניו-יורק תשכ"ט. וראו להלן מס' 237, תוספות ר' יהודה מבורינא. ראו בעלי התוספות, עמ' 293 ואילך.

אוסף שזח"ה 96. כתב היד נמכר במכירה פומבית באוקטובר 2004, ותואר בקטלוג סות'ביס מס' 60.

תוספות ר' יהודה בן יצחק מבורינא

י' תא-שמע, מוריה ב (אדר-ניסן תש"ל), עמ' סב הערה 3, כתב, שר"י מבורינא הוא ר"י שירליאון, וכל התוספות שנתייחסו לו אינן אלא עיבודים אלה של אלה, אך א' אורבך, בעלי התוספות, עמ' 332 הערה 80*, דחה השערה זו.

(237) לונדון, אוסף מונטיפיורי 65, דפים 61-116 (קטלוג הירשפלד מס' 65). ס' 4583. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

התוספות מדף לה ע"א הן של ר' יהודה ב"ר יצחק מבורינא. הן נדפסו מכתב יד זה על ידי מ"י בלוי, שיטת הקדמונים על מסכת עבודה זרה, ניו-יורק תשכ"ט.

אוסף שזח"ה 58. כתב היד נמכר במכירה פומבית באוקטובר 2004, ותואר בקטלוג סות'ביס מס' 58. ביבליוגרפיה נוספת: בעלי התוספות, עמ' 254-256.

תוספות הרא"ש

(238) ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 746, דפים 34 ע"א – 101 ע"א. ס' 41469.

כתב יד זה כולל חידושי הרשב"א על עבודה זרה, אך הפירוש על עבודה זרה כא ע"ב עד נ ע"ב הוא מתוספות הרא"ש, כפי שהוכיח א' רוזנטל, קרית ספר מב (תשכ"ז), עמ' 132-139. התוספות נדפסו כחידושי הרשב"א, ירושלים תשכ"ו.

המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.

קטלוג מוכר ספרים י' קויפמן, 1933, מס' 9.

תוספות אחרות

(239) מילק, ספריית המנזר Fragg. I, דף בודד שהוצא מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטרליה, כרך ב, עמ' 94, מס' 81). פ' 405/1.

קטע מתוך תוספות (?) או פירוש לעבודה זרה ו ע"ב, ט ע"ב. במקום אחד חתום "מ"ר". במקום אחר: "עכשיו היא שנת ג' לשבוע [של שמיטה] והיא שנת אלף ות[...]. למנין שטרות למלכי יון ושנת אלף ופ"א לחורבן [= 1149 כנראה]". המאות הי"ב-הי"ג, כתיבה אשכנזית.

הוריות

תוספות הרא"ש

נדפסו לראשונה בפראג תפ"ה, אחר כך בספר לשון חכמים, ליוורנו תקמ"א, בווארשא תרכ"ו, ועל פי כתבי יד על ידי ש' וילמן, ברוקלין תשנ"ו.

(240) **לונדון, הספרייה הבריטית Add. 26989**, דפים 1-12 (קטלוג מרגליות מס' 418). ס' 5678.

המאה הט"ז, כתיבה מזרחית.

עותק אחר של תוספות אלו נמצא בכתב יד מוסקבה, גינצבורג 183, דפים 160-177. נראה שאחד מכתבי היד הועתק מהשני או ששניהם הועתקו ממקור משותף אחר. אוסף אלמנצי 100b.

(241) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 183**, דפים 160-177. ס' 6863. המאה הט"ז, כתיבה איטלקית.

זהה לכתב יד לונדון Add. 26989, וראו תיאורו לעיל.

(242) **ורשה, הספרייה הראשית למדעי היהדות על יד בית הכנסת הגדול 32, 14** דפים.

כתב יד זה אבד במלחמת העולם השנייה וכנראה הושמד. הוא נרשם בקטלוג הספרייה (במכונת כתיבה) שהכין פרופ' שור עבור פרופ' ש' אסף (ראו מס' 48 ברשימה זו).

עדויות

"תוספות שאנץ" שנדפסו בש"ס וילנא אינן תוספות כלל (בעלי התוספות, עמ' 297).

סדר קדשים

זבחים

תוספות אחרות (תלמידי ר' פרץ?)

רק על זבחים פרק ח. מביא הרבה מתורת ר' פרץ ובמקום אחד (כתב יד פרנקפורט, דף 155א) מכנה אותו "מו' הרב רבי' פרץ". מצטט הרבה גם את ספר התרומה, וכן מזכיר את הר"ר שמשון מקוצי, כהר"ר משה מאיוורא, ומורי הרב מרדכי (והוא כנראה תלמידו של ר' פרץ).

243) **פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה MS hebr. oct. 136**, דפים 153ב-155ב (קטלוג רות-פרייס מס' 144). ס' 23154. המאה הט"ז, כתיבה אשכנזית. תיאור מפורט של כתב יד זה ראו במס' 2 ו-4 ברשימה זו. לפנים כתב יד נתן נטע רבינוביץ בעל דקדוקי סופרים. כתב היד תואר ב-*Magazin für die Wissenschaft des Judenthums*, iv (1876), pp. 208-210 לפנים אוסף מרצבכר 154.

244) **אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. Add. qu. 129**, דפים 174א-175ב (קטלוג נויבאואר מס' 2364). ס' 21428. תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית. כמו כתב יד פרנקפורט, ואולי הועתק ממנו, או ששניהם הועתקו מאותו טופס. תיאור מפורט ראו במס' 2 ו-4 ברשימה זו. 245) **אוקספורד, ספריית הבודליינה Poc. 127**, דף בודד (קטלוג נויבאואר מס' 29). ס' 16764. בראש כתב היד כרוך דף, ובו קטע מתוספות או מפירוש אחר לתחילת מסכת זבחים. רוב הטקסט מטושטש ואינו קריא. אינו דומה לתוספות שלנו. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.

חולין

תוספות

246) **וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 159**, דפים 131 (קטלוג ריצ'רד, וטיקן). ס' 8621. הועתק רק עד חולין קכג ע"א, שורה 32, ונגמר באמצע משפט: "ואע"ג דאמ' לעי'

דעור כנגד הבשר". עם הערות בשוליים. בדף 73 על חולין מג ע"א הוספות בפנים מאת "רי"ך" כמו בכתב יד קרקוב בפנים (ראו להלן מס' 258). סוף המאה הי"ד, בכתיבות אשכנזיות שונות.

(247) **לונדון, הספרייה הבריטית** Add. 27295, 106 דפים (קטלוג מרגליות מס' 420). ס' 6087.

רק עד קרוב לסוף פרק ח, דף קיז ע"א, אמצע ד"ה ולא הרי תרומת הדשן (דף 106 בכתב היד), וההמשך (דף 106 ב) נשאר חלק. המאה הי"ד, כתיבות אשכנזיות שונות.

עם גיליונות החתומים "גי" בעיקר בראש כתב היד ועם הגהות רבות שהועתקו על ידי המעתיקים בפנים ומסומנות "הגה". בהגהות אלו מוזכר "ר" יעקב כהן" או "הקהר"י כהן" (ראו גם בעלי התוספות, עמ' 666), וכן "מפי מורי הר' חזקיהו [ממגדבורג?] צוק"ל" (דף 41 א). ראו גם הקטע מספריית היגליונה בקרקוב והספרות המצוטטת שם (מס' 258 ברשימה זו). אחד המעתיקים סימן את שמו, שמשון, בדף 41 א.

(248) **פריס, הספרייה הלאומית** héb. 404, 62 דפים (קטלוג זוטנברג מס' 404). ס' 4435.

בסדר שונה מהנדפס. כולל פרקים ב (רק דפים לט ע"ב, ד"ה מקום שאין מחשבה, עד מ ע"ב, תחילת ד"ה לא הויא, ולא העתיק יותר), ז (רק מדף ק ע"א, ד"ה בשקדם וסלקו), ח, ו, ה, ד, ט-יב. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית (פרק ב בכתיבה שונה).

(249) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג** 488, דפים 213-215 א, 259-260 א. ס' 47719.

על חולין מהתחלת המסכת עד דף ח ע"א, ד"ה מותר לשחוט (דף 213-215 א), ומדף קלו ע"ב עד סוף המסכת (דפים 259-260 א). המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית.

(250) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים** Rab. 734, 32 דפים. ס' 41458. רק עד חולין ו ע"א, ד"ה אינו חושש. עם גיליונות בשוליים. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית. מטושטש.

(251) **פריס, ספריית כל ישראל חברים** H167A, דפים 1-35 (ספירת דפים שנייה). ס' 3233.

רק על פרק א. עם גיליונות בשוליים. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ביזנטית. על הגיליונות בכתב יד זה ראו בעלי התוספות, עמ' 762-763.

- (252) כתב יד פרטי, 52 דפים. ס' 74036. כתב היד אינו שלם. שרד רק על פרקים א (מדף יא ע"ב, אמצע ד"ה ליחוש) עד סוף פרק ג, וממשיך בלי הפסקה בפרק ז עד אמצע פרק ח דף קב ע"ב, אמצע ד"ה שאין בו כזית. ייתכן שסדר הפרקים בכתב היד המקורי היה כמו זה שבכתב יד פרמה: א-ג, ז-ח, ד-ו, ט-יב. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית. עם גיליונות בשוליים חתומים "גי'", רבים מהם נמצאים גם בכתב יד פרמה ובכתבי יד אחרים. שם המעתיק, ידידיה, מצוין בדף נז. כתב היד היה בבעלותו של אשר בן שמעון בפרנקפורט במחצית השנייה של המאה הט"ז. כתב היד הוצע למכירה בקטלוג של מכירה פומבית של Kestenbaum בניו-יורק, 8 בפברואר 2005, מס' 350.
- (253) פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 325, דפים 158א-224ב (קטלוג טמאני מס' 17; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 734). ס' 27548. רל"ג (1473), כתיבה אשכנזית. נכתב כנראה באיטליה. ראו תיאור פלאוגרפי מלא יותר במס' 14 ברשימה זו. סדר הפרקים שונה מבנדפס: א-ג, ז, ח, ד-ו, ט-יב. בכל כתבי היד של התלמוד סדר הפרקים כמו בנדפס, אך בכמה כתבי יד של התוספות הסדר שונה. גם בכתב יד סנקט פטרסבורג, הספרייה הלאומית Yevr. IV 212, הסדר הוא ג, ה, ז-יב, ד (סדר שימושי יותר). השוו אל י"ג אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ס, עמ' 998. עם גיליונות בפרק א.
- (254) אוקספורד, ספריית הבודלינה Opp. Add. Qu. 130, דפים 154א-1ב (קטלוג נויבאואר מס' 2363). ס' 21427. רק עד חולין קיג. ההמשך חסר בכתב היד. תחילת המאה הי"ז, כתיבה איטלקית. עם הגהות בפנים כמו בכתב יד לונדון Add. 27295, ונראה שהועתק ממנו. על כתב יד זה ראו מס' 142 ברשימה זו.
- (255) וינה, הספרייה הלאומית Fragm. A 53, דף בודד שהוצא מכריכה (קטלוג שוורץ, וינה עמ' 246). ס' 11455, פ' 906. קטע מתוספות חולין לה ע"ב – לו ע"ב. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(256) **וולפנביטל, ספריית הרצוג אוגוסט Cod. Guelf Novi B (Gruppe 2) II**, דף בודד שהוצא מכריכה (קטלוג רות, גרמניה מס' 655). ס' 18762, פ' 3995. קטע מתוספות חולין לה ע"ב, סוף ד"ה תטמא תרומה לקדש, עד לו ע"ב, ד"ה ועדיין משקה. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(257) **קובלנץ, ארכיון המדינה Abt. 701, Nr. 759,5,5**, 2 דפים (קטלוג רות, גרמניה מס' 241). ס' 18668. קטעים מתוך כריכה, על חולין טז ע"א, סוף ד"ה לענין עבודת כוכבים, עד יח ע"א, אמצע ד"ה אבל בשאר, לו ע"א, אמצע ד"ה סלקא דעתך אמינא, עד לו ע"א, אמצע ד"ה כי מהניא. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(258) **קרקוב, ספריית האוניברסיטה על שם יגילונסקי Fr. 22-23**, קטעים משני עמודים שהוצאו מכריכה. ס' 41995, פ' 5402. קטעים מתוספות חולין מא-מג. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית. עם הוספות בשוליים מאת ר' יעקב הכהן, ובפנים מאת הרי"ך. ההוספה שבשוליים נמצאת בפנים בכתב יד לונדון Add. 27295, ואילו זו שבפנים כאן בתוך ד"ה יפלח איננה בכתב יד לונדון במקומו. לפי א' קופפר, קרית ספר נט (תשמ"ד), עמ' 959-960, הרי"ך הוא יעקב הכהן סברא מקרקא (המחצית הראשונה של המאה הי"ג), וראו גם י' תא-שמע, ציון נג (תשמ"ח), עמ' 353-359.

(259) **בראונשווייג, ארכיון וספרייה עירונית Inc. 139**, דף בודד שהוצא מכריכה. ס' 44261, פ' 5714. קטע מתוספות חולין סא ע"א, אמצע ד"ה לא נאמר פירושן, עד סא ע"ב, אמצע ד"ה מכדי. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(260) **וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 449**, דפים א1-א3, א291-א292 (קטלוג ריצ'לר, וטיקן). ס' 509. קטעים מכתב יד אחר שנכרכו בראשו ובסופו של כתב יד זה, ובהם מתוספות חולין י ע"ב, ד"ה אלא לאו, עד יא ע"ב, ד"ה חטאת (דפים א292-א292), יב ע"ב, ד"ה ותיבהי, עד יג ע"ב, ד"ה תקרובת (דף א291-א291), יג ע"ב, ד"ה תקרובת, עד יד ע"א, ד"ה ונסבין (דף א3-א3), יח ע"ב, ד"ה יוסף, עד כא ע"א, ד"ה כמשפט (דף א1-א2). המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית. עם גיליונות בשוליים, במיוחד בדפים הראשונים של המסכת.

(261) קובלנץ, ארכיון המדינה Best 638 Nr. 2401, דף בודד שהוצא מכריכה. MSS-D 98.
על חולין פד ע"א, ד"ה בעינן, עד פה ע"א, ד"ה ואין.
המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(262) בודפשט, ספריית בית המדרש לרבנים 20 (לשעבר 138), 7 דפים. ס' 35023.
קטע על חולין מג ע"ב, ד"ה קסבר, עד נז ע"ב, ד"ה ודילמא.
המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.
כתב היד תואר על ידי ד"ש לוינגר, Magyar Zsidó Szemle 56 (1939), חלק עברי, עמ' 50.

(263) כתב יד, אוסף פרטי, דף שהוצא מכריכה. פ' 5473.
תוספות על חולין צח ע"א-ע"ב.
המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.
הקטע שימש לדף מגן בתוך עותק של חומש, דפוס ברישא רנ"ד, שהיה באוסף בייסקי ונמכר במכירה פומבית בניו-יורק בשנת 2004: *Fine Books and Manuscripts including Americana and Judaica*, New-York, December 2-3 (2004), no. 45.
(264) קיימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S F4.40, דף קטוע מתוך הגניזה בקהיר. ס' 18915, פ' 3062.
קטע על חולין כ ע"א, אמצע ד"ה לא למעוטי שן וצפורן, עד כא ע"ב, סוף ד"ה כמשפט חטאת בהמה.
המאה הט"ו (?), כתיבה ספרדית.
עם הערות בשוליים.

(265) אוקספורד, ספריית הבודליינה Opp. 333, דף 173 ב (קטלוג נויבאואר מס' 869). ס' 21630.
בסוף כתב היד, על עמוד אחד שנשא חלק, הועתק קטע ממסכת חולין דף צח עם פירוש רש"י ותוספות, אולי העתק מדפוס.
המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה אשכנזית.

תוספות אחרות

(266) מינכן, ספריית מדינת בווריה Cod. hebr. 153/12, 2 דפים שהוצאו מכריכה (קטלוג רות, גרמניה מס' 388). ס' 25997.
תוספות (?) על חולין ט ע"ב – יא ע"ב, לא ע"ב – לד ע"ב.
המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.
"הר' יעקב", ו"הקדוש", מצוטטים הרבה בתוספות אלו, ושמה הכוונה לר' יעקב הקדוש מקורביל. כן מוזכר הרבה "הלוי".

תוספות הרא"ש

יצאו לאור על ידי ש' וילמן, תל-אביב תשל"ג, לפי כתב יד ניו-יורק תוך שימוש בכתב יד מינכן. א' ליכטנשטיין פרסם את התוספות מתוך שני כתבי היד הללו וגם מתוך כתב יד מוסקבה 488, ירושלים תשס"ב.

(267) **ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים Rab. 748**, 166 דפים. ס' 41474. טולדו ק"ו (1346), כתיבה ספרדית. בדפים 147א-164ב תוספות על חולין פרקים א-ג. לפי המהדירים וילמן וליכטנשטיין אלו תוספות הרא"ש שהוסיפם המחבר בתקופה מאוחרת. נכתב בידי מספר מעתיקים לסירוגין ובכתיבות ספרדיות שונות. אחד המעתיקים, מרדכי בן מנחם רומאנו, השלים את העתקתו בטוליטולה (Toledo) בשנת ק"ו (1346).

(268) **מינכן, ספריית מדינת בווריה Cod. hebr. 236**, 147 דפים (קטלוג שטיינשניידר, מינכן מס' 236). ס' 23135. חסר עמוד אחד בהתחלה (עד חולין ב ע"ב). לא נכללו ההוספות שבסוף כתב יד ניו-יורק. ק"כ (1360), כתיבה ספרדית. קולופון: "נשלם על יד אברהם בר' יוסף ס"ט חלוזו בליל מוצאי שבת יד לשבט קכ לפרט בטרוג'ילה...".

(269) **מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 488**, דפים 213ב-232ב, 151א-ב, 233א-257ב. ס' 47719. כולל תוספות הרא"ש על חולין ח ע"א עד יד ע"א, לא ע"א עד נא ע"א, אמצע ד"ה אי הכי, עו ע"א עד קלב ע"ב. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה ספרדית. קטעים רבים מההוספות שבסוף כתב יד ניו-יורק הועתקו כאן במקומם. בהתחלת כתב היד (דפים 213ב-215א) ובסופו (דפים 259א-260א) התוספות הן תוספות שלנו הנדפסות שהועתקו על ידי המעתיק כדי להשלים את החסר בעותק שממנו העתיק.

בכורות

קיצור תוספות שני

נדפס בש"ס אל המקורות לפי כתב יד אוקספורד, ומיוחס שם לר' יצחק בן אברהם (ריצב"א), ונדפס מחדש על פי כתב יד אוקספורד ולונדון בשם "תוספות שאנץ" על ידי י' אילן, ראשון-לציון תשל"ג, ושנית בבני-ברק תשנ"ז.

(270) **אוקספורד, ספריית הבודליינה Mich. 93**, דפים 104-א-133 ב (קטלוג נויבאוואר 428). ס' 18572.

נכתב בשנת צ"ז (1337) בכתיבה ביזנטית (?).

(271) **לונדון, הספרייה הבריטית Add. 27005**, דפים 52-א-77 ב (קטלוג מרגליות מס' 419). ס' 5676.

המאה הט"ו, כתיבה אשכנזית.

אוסף י' אלמנצי.

סדר טהרות

נידה

תוספות

(272) **אוגסבורג, הספרייה העירונית Fol. Cod. 68**, 2 דפים מתוך כריכה. ס' 44230, פ' 5694.

תוספות על נידה יב ע"ב, ד"ה דמתני, עד יד ע"א, ד"ה בתוך, טו ע"א, ד"ה אמר רב למפרע, עד טו ע"ב, ד"ה ספק גררוהו. המאות הי"ג-הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(273) **פרידברג, הארכיון העירוני Fragm. Hebr. 21**, דף בודד שהוצא מכריכה (קטלוג רות, גרמניה מס' 112). ס' 27934.

קטע מתלמוד בבלי נידה ל ע"א-ע"ב, עם פירוש רש"י ותוספות בשוליים. המאה הי"ד, כתיבה אשכנזית.

(274) **מילק, ספריית המנזר Fragm. X.1-2**, 2 דפים קטועים שהוצאו מכריכה (קטלוג שוורץ, אוסטריה, כרך ב, עמ' 94, מס' 80). פ' 405/5.

תוספות על נידה כו ע"ב – כו ע"ב. המאות הי"ד-הט"ו, כתיבה אשכנזית.

תוספות חכמי אנגליה

(275) **פרמה, ספריית הפלטינה Parm. 2618**, דפים 119-148 (קטלוג דה-רוסי מס' 933; קטלוג טמאני-מצוריים מס' 142; קטלוג ריצ'לר, פרמה מס' 730). ס' 13319.

המאה הי"ג, כתיבה אשכנזית.

נדפסו על ידי א' סופר, ירושלים תשל"א.

ביבליוגרפיה נוספת: א"א אורבך, 'מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש', ספר

היובל תפארת ישראל לכבוד הרב ישראל ברודי, לונדון תשכ"ז, עמ' 51-1, וראו במיוחד עמ' 4-5.
תיאור מלא של כתב היד ראו במס' 8 ברשימה זו.

תוספות הרא"ש

נדפסו בש"ס וילנא על פי כתב יד מונטיפיורי.

(276) פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה MS hebr. qu. 17, דפים 95-114 (קטלוג רות-פרייס מס' 312). ס' 23169.
חסר עד נידה נז ע"ב.
המאה הי"ד, כתיבה ספרדית.
אוסף מרצבכר 152.

(277) לונדון, אוסף מונטיפיורי 68, 82 דפים (קטלוג הירשפלד מס' 68). ס' 4586.
המאות הט"ז-הי"ז, כתיבה ספרדית מזרחית. הועתק על ידי "נסים בן אב' [רהם]" שהעתיק כתב יד מונטיפיורי 84 וכתב יד קיימברידג' Add. 501 בשנת שכ"ב.
אוסף שזח"ה 98. כתב היד נמכר במכירה פומבית באוקטובר 2004, ותואר בקטלוג סות'ביס מס' 61.

קיצורים

רשימת קטלוגים (בסדר אלפביתי עברי)

- נ' אלוני וא"ש לוינגר, רשימת תצלומי כתבי-היד העבריים במכון, ג: כתבי-היד שבספריית הוואטיקן, ירושלים תשכ"ח. **קטלוג אלוני-לוינגר, וטיקן:**
- G. B. De Rossi, *Mss. codices Hebraici biblioth. I. B. De-Rossi...*, Parmae 1803 **קטלוג דה-רוסי:**
- H. Hirschfeld, *Descriptive catalogue of the Hebrew mss. of the Montefiore Library*, London 1904 **קטלוג הירשפלד:**
- M. Weisz, *Katalog der hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek des Professors... D. Kaufmann*, Frankfurt a.M. 1906 **קטלוג ויס:**
- H. Zotenberg, *Catalogues des manuscrits hébreux et samaritains de la Bibliothèque impériale*, Paris 1866 **קטלוג זוטנברג:**
- G. Tamani, 'I manoscritti ebraici della Biblioteca Palatina di Parma', *Studi sull'Oriente e la Bibbia*, Genova 1967, pp. 201-226 **קטלוג טמאני:**
- י' יואל, רשימת כתבי-היד העבריים הנמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ירושלים תרצ"ד. **קטלוג יואל:**
- G. Margoliouth, *Catalogue of the Hebrew and Samaritan manuscripts in the British Museum*, London 1899-1935 **קטלוג מרגליות:**
- A. Neubauer, *Catalogue of the Hebrew manuscripts in the Bodleian Library and in the College Libraries of Oxford*, Oxford 1886-1906 **קטלוג נויבאואר:**
- P. Perreau, *Catalogo dei codici ebraici della Biblioteca di Parma non descritti dal De-Rossi, Cataloghi dei codici orientali di alcune biblioteche d'Italia*, Florence 1880, pp. 111-197 **קטלוג פירו:**
- B. Peyron, *Codices hebraici manu exarati Regiae bibliothecae quae in taurinensi Athenaeo*, Turin 1880 **קטלוג פירון:**

- A. di Capua, 'Catalogo dei codici ebraici della Biblioteca Angelica', *Cataloghi dei codici orientali di alcune biblioteche d'Italia*, Florence 1878, pp. 83-103
קטלוג קפואה:
- E. Róth, *Hebraeische Handschriften*, II, Wiesbaden 1965 (Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Vol. vi, No. 2)
קטלוג רות, גרמניה:
- E. Róth and L. Prijs, *Hebraeische Handschriften*, Wiesbaden 1982-1993 (Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Vol. vi, No. 1a-c)
קטלוג רות-פרייס:
- S. C. Reif, *Hebrew manuscripts at Cambridge University Library*, Cambridge 1997
קטלוג רייף:
- B. Richler, *Hebrew manuscripts in the Vatican Library: Catalogue*, Vatican City 2008
קטלוג ריצ'לר, וטיקן:
- B. Richler, *Hebrew manuscripts in the Biblioteca Palatina in Parma*, Jerusalem 2001
קטלוג ריצ'לר, פרמה:
- A. Z. Schwarz, *Die hebraeischen Handschriften in Oesterreich*, I, Leipzig 1931
קטלוג שוורץ, אוסטרייה:
- A. Schwarz, *Die hebräischen Handschriften in Österreich...*, eds. D. S. Loewinger and E. Roth, Part IIB, New York 1973
קטלוג שוורץ, אוסטרייה, כרך ב:
- A. Schwarz, *Die hebräischen Handschriften der Nationalbibliothek in Wien*, Leipzig 1925
קטלוג שוורץ, וינה:
- M. Steinschneider, *Verzeichniss der hebräischen Handschriften* (Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin; Bd. 2, Abt. 1-2), Berlin 1878-1897
קטלוג שטיינשניידר, ברלין:
- M. Steinschneider, *Katalog der hebräischen Handschriften in der Staats und Universitätsbibliothek zu Hamburg*, Hamburg 1878
קטלוג שטיינשניידר, המבורג:
- M. Steinschneider, *Die hebräischen Handschriften der K. Hof und Staatsbibliothek in München*, München 1875
קטלוג שטיינשניידר, מינכן:

רשימת כתבי היד

בסדר אלפביתי עברי של שם עיר הספרייה;
מספרים בקטלוגים ישנים – בסוגריים

אוגסבורג, ספריית המדינה והעיר

Augsburg, Staats und Stadtbibliothek

272 – Fol. Cod. 68

186 – Frag. rel. 1

אודנוולד, ארכיון המחוז

Odenwald, Kreisarchiv des Odenwaldkreises

187 –

אולומוץ, ספריית המדינה

Olomouc, Statni Vedecka Knihovna

20 – 138

אוקספורד, ספריית הבודליינה

Oxford, Bodleian Library

50 – (2667) Heb. c.23

50 – Heb. d.48

50 – (2826) Heb. d.63

146, 125 – (836) Mich. 78

270, 221, 218 – (428) Mich. 93

227 – (535) Mich. 250

229 – (456) Mich. 321

226, 79 – (1517) Mich. 366

64 – (447) Opp. 67

59 – (433) Opp. 98

196 – (446) Opp. 99

198 – (431) Opp. 100

145, 89 – (367) Opp. 248

265 – (869) Opp. 333

151 – (460) Opp. 366

156, 155, 94 – (429) Opp. 387

164 – (430) Opp. 388

135 – (2079) Opp. 697

194 – (442) Opp. Add. Fol. 19

49 – (2358) Opp. Add. Fol. 53

120 – (448) Opp. Add. Qu. 31

216, 126 – (432) Opp. Add. Qu. 32

244, 72, 53, 43, 4 – (2364) Opp. Add. Qu. 129

254, 148, 58 – (2363) Opp. Add. Qu. 130

53, 39 – (2362) Opp. Add. Qu. 132

9 – (2361) Opp. Add. Qu. 138

245 – (296) Poc. 127

אליסנדריאה, ארכיון המדינה

Alessandria, Archivio di Stato

206 – Fr. ebr. 8

אראס, הספרייה העירונית

Arras, Bibliothèque Municipale

128 – 889

בודפשט, אוסף קויפמן

Budapest, Tudományos Akadémia Könyvtár

203 – A 52

בודפשט, המוזיאון הלאומי

Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

233 – fol. 7

בודפשט, ספריית בית המדרש לרבנים

Zsidó Egyetem – Országos Rabbiképző Intézet Budapest

262 – 20

בולוניה, ארכיון המדינה

Bologna – Archivio di Stato

44 – Fr. 368

44 – Fr. 369

44 – Fr. 448

31 – Fr. 518

17 – Fr. 523

44 – Fr. 576

44 – Fr. 584

בצאנו, ארכיון העיר**Bazzano, Archivio Storico Comunale**

188 – Fr. 15

בראונשווייג, ארכיון העיר**Braunschweig, Stadtarchiv und Stadtbibliothek**

259, 66 – Inc. 139

ברלין, ספריית המדינה**Berlin, Staatsbibliothek**

200 – (67) Or. Qu. 517

גיסן, ספריית האוניברסיטה**Giessen, Universitätsbibliothek**

161 – NF 555

גרץ, ספריית האוניברסיטה**Graz, Universitätsbibliothek**

160 – I 1601

15 – II. 142

המבורג, ספריית המדינה והאוניברסיטה**Hamburg, Staats und Universitätsbibliothek**

183 – (173) Cod. hebr. 314

וולפנביטל, ספריית הרצוג אוגוסט**Wolfenbuettel, Herzog August Bibliothek**

256 – Cod. Guelf Novi B (Gruppe 2) II

וטיקן, הספרייה האפוסטולית**Vatican, Biblioteca Apostolica**

12 – ebr. 129

246 – ebr. 159

87 – ebr. 162

220 – ebr. 168

260 – ebr. 449

13 – Borg. ebr. 3

וינה, הספרייה הלאומית**Wien, Oesterreichische Nationalbibliothek**

115 – (124) Cod. hebr. 107

255 – Fragm. A 53

133 – Fragm. A 56

189 – Fragm. A 57

99 – Fragm. A 58

57 – Fragm. A 59

207 – Fragm. B 52

וינה, ספריית המנזר הבנדיקטיני**Wien, Benediktinerabtei**

190 – 118

131 – 403

וינה, ספריית הקהילה**Wien, Juedische Gemeinde**

90 – (176) HS IV 27

וינה, ספריית מנזר הדומיניקנים**Wien, Dominikanerkloster**

191 – 22

208 – 32

וירצבורג, ספריית הבישופות**Würzburg Diözesanarchiv**

30 – 65

ללא סיגנטורה – 101

ורשה, הספרייה הראשית למדעי היהדות על יד בית הכנסת הגדול

242, 127, 83, 81 – 32

48 – 36

ורשה, ספריית הרב יצחק מאיר אלטר מגור

173 – 281

84, 82 – 311

טורינו, הספרייה הלאומית
Torino, Biblioteca Nazionale Universitaria
 143 – (143) A. V. 23

ירושלים, הספרייה הלאומית

177 – 8° 352

א171 – 8° 705

171 – 8° 1618

109 – 8° 2488

114 – 8° 3668

119 – 8° 3791

3 – 4° 77

180 – 4° 391

122 – 4° 621

213 – 2° 1107

ירושלים, ספריית מ' קרופ

192 – Heb. 42

ירושלים, ספריית מאיר בניהו

ס 4 – 181

לונדון, אוסף פרטי – 90

לונדון, הספרייה הבריטית

London, British Library

204 ,185 ,159 – (416) Add. 17053

96 – (415) Add. 26915

167 – (417) Add. 26988

240 ,37 ,25 ,18 – (418) Add. 26989

271 ,219 ,75 ,65 – (419) Add. 27005

247 – (420) Add. 27295

154 – Or. 5558H

117 – Or. 10022

169 – Or. 10030

לונדון, ספריית מונטיפיורי

London, Montefiore Library (formerly)

237 ,232 – 65

60 – 66

236, 234 – 67

277 – 68

178 – 69

197 – 85

לייפציג, ספריית האוניברסיטה

Leipzig, Universitätsbibliothek

103, 91, 56 – 1103

מונטיפולצ'נו, ספריית מועצת העיר

Montepulciano, Archivio Storico Comunale

93 – 2

מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג

Moscow, Russian State Library, Guenzburg Collection

61 – 153

241, 174, 38, 26, 19 – 183

212 – 186

168 – 232

130 – 292

269, 249, 85, 76, 74, 68, 63, 54, 22, 10 – 488

172 – 585

97 – 594

21 – 636

214, 62 – 816

118 – 940

170 – 957

112 – 964

228, 201, 199 – 1013

מילק, ספריית המנזר

Melk, Benediktinerstiftsbibliothek

239 – I

104 – VI

274 – X.1-2

92 – 607

132 – 1804

מינכן, ספריית מדינת בווריה**München, Bayerische Staatsbibliothek**

33 – Germ. 662

266, 165 – hebr. 153

268 – hebr. 236

108 – hebr. 317

35 – hebr. 419 xix, 4

134 – hebr. 436, xxx

מנטובה, ספריית הקהילה**Mantova, Biblioteca Comunale**

6 – 75

ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים**New York, Jewish Theological Seminary**

116 – ENA 2887.5

5 – Rab. 720

36 – Rab. 726

176 – Rab. 728

11 – Rab. 731

157 – Rab. 732

222 – Rab. 733

250 – Rab. 734

69 – Rab. 735

140 – Rab. 736

166 – Rab. 738

195 – Rab. 742

238 – Rab. 746

267 – Rab. 748

23 – Rab. 828

175 – (אוסף אדלר 941) Rab. 855

179 – Rab. 869

141 – (אוסף אדלר 1216) Rab. 879

142 – Rab. 882

27 – Rab. 883

106 – Rab. 884

152 – Rab. 901

150 – Rab. 1146

162 – Rab. 2351

ניו-יורק, ספריית היברו יוניון קולג'

New York, Hebrew Union College

123 – K32

ניו-יורק, ספריית ישיבה-אוניברסיטה

New York, Yeshiva University

230 – 349

סיאו די אורגיל, ארכיון הכנסייה

Seu d'Urgell – Arxiu Capitular

40 – 2.100

סילבר ספרינג, אוסף מנפרד ואן להמן

Silver Spring, Manfred and Anne Lehmann Foundation

113 – D4

45 – Fr. 1

70 – D153

סינסינטי, ספריית היברו יוניון קולג'

Cincinnati, Hebrew Union College

95 – 80

7 – 1098

סנקט פאול (לבנתל), ארכיון המנזר הבנדיקטיני

St. Paul im Lavanttal, Stiftsbibliothek

51 – Ink. 269

סנקט פולטן, ספריית הבישופות

Sankt Pölten, Diözesanbibliothek

211 – Ink. 63

סנקט פטרסבורג, האקדמיה הרוסית, המכון לכתבי יד מזרחיים

St. Petersburg, Inst. of Oriental Manuscripts of the Russian Academy

105 – D50

סנקט פטרסבורג – הספרייה הלאומית

St. Petersburg, Russian National Library

217 – Yevr. II A 266,5

98 – Yevr. II A 731

50 – Yevr. III B 316

253 – Yevr. IV 212

לפנים טישנדרוף 2 – 121, 124

פוראו, ספריית המנזר

Vorau, Chorherrenstift Stiftsbibliothek

29 – [2]

פרידברג, הארכיון העירוני

Friedberg, Stadtarchiv

273 – Fragm. Hebr. 21

פריס, הספרייה הלאומית

Paris, Bibliothèque Nationale de France

47 – héb. 394

248 – héb. 404

53 – héb. 407

202 – héb. 454

231 – héb. 1413

פריס – ספריית כל ישראל חברים

Paris, Alliance Israélite Universelle

251 – H167A

139 – 443

פרמה, ספריית הפלטינה

Parma, Biblioteca Palatina

253, 223, 205, 129, 41, 28, 14 – Parm. 325

88 – (דה-רוסי 115) 2243

24 – (דה-רוסי 1320) 2250

184 – (דה-רוסי 652) 2597

275, 235, 215, 193, 149, 136, 78, 73, 52, 8 – (דה-רוסי 933) 2618

86 – (דה-רוסי 931) 2753

111 – (פירו 56) 3459

פרנקפורט, ספריית האוניברסיטה**Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek**

243, 153, 147, 71, 53, 42, 2 – hebr. oct. 136

137 – hebr. oct. 146

276, 110 – hebr. qu. 17

158 – hebr. qu. 18

ציריך, הספרייה המרכזית**Zürich, Zentralbibliothek**

209 – C 66

קובלנץ, ארכיון המדינה**Koblenz, Landeshauptarchiv**

257 – Abt. 701, Nr. 759,5,5

261 – Best 638 Nr. 2401

קיימברידג', ספריית האוניברסיטה**Cambridge, University Library**

107 – Add. 508.1

80 – Add. 674.4

67 – Add. 1187

77 – Add. 1209

138 – Oo.6.63

32 – Oo.6.64

163 – T-S F3.49

163 – T-S F3.64

50 – T-S F4.8

23 – T-S F4.13

264 – T-S F4.40

217 – T-S F4.123, 1

100 – T-S F9.129

קיימברידג' (מסצ'וסטס), ספריית אוניברסיטת הרוורד**Cambridge (Mass.), Harvard University Library**

1 – MS Heb. 29

קלגנפורט, ספריית האוניברסיטה

Klagenfurt, Bibliothek der Alpen-Adria-Universität (Bundesstaatliche
Studienbibliothek)

225 – Pap. Hs. 151, 4

קלוסטרניוברג, ספריית המנזר

Klosterneuburg, Bibliothek des Chorherrenstifts

55 – 436

קרימונה, ארכיון עירוני

Cremona, Archivio Comunale

210 – 71

קרלסרוהה, הספרייה הלאומית

Karlsruhe, Badische Landesbibliothek

34 – U.H. Frag. 33

קרמסמינסטר, ספריית המנזר

Kremsmuenster, Stiftsbibliothek

46 – Hebr. 6

182 – Hebr. 12

קרקוב, ספריית האוניברסיטה על שם יגילונסקי

Krakow, Biblioteka Jagiellonska

258 – Fr. 22-23

16 – Fr. 1323

רומא, ספריית אנגליקה

Roma, Biblioteca Angelica

144 – Or. 38

שטרסבורג, הספרייה הלאומית

Strasbourg, Bibliothèque Nationale et Universitaire

224 – 3947/21

אוסף פרטי – 252

אוסף פרטי – 263